

เอกสารวิชาการส่วนบุคคล
(Individual Study)

หลักนิติธรรมกับคุณธรรมและจริยธรรมของตุลาการ

จัดทำโดย นายสมรรถชัย วิชาลาภรณ์
รหัส ๖๔๐๙๓๖

รายงานนี้เป็นส่วนหนึ่งของการอบรม
หลักสูตรหลักนิติธรรมเพื่อประชาธิปไตย รุ่นที่ ๙
วิทยาลัยศาลรัฐธรรมนูญ
สำนักงานศาลรัฐธรรมนูญ

ลิขสิทธิ์ของสำนักงานศาลรัฐธรรมนูญ

หลักนิติธรรมกับคุณธรรมและจริยธรรมของตุลาการ

นายสมรรถชัย วิชาลาภรณ์^๑

๑. คำนำ

“อำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชนชาวไทย พระมหากษัตริย์ผู้ทรงเป็นประมุขทรงใช้อำนาจนั้นทางรัฐสภา คณะรัฐมนตรี และศาล ตามบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญ” คำกล่าวนี้ได้ถูกรับรองไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยซึ่งเป็นกฎหมายสูงสุดของประเทศมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน และโดยที่อำนาจอธิปไตยนั้นประกอบด้วยอำนาจนิติบัญญัติ อำนาจบริหาร และอำนาจตุลาการ มิได้แบ่งแยกออกจากกันโดยเด็ดขาด แต่เป็นการถ่วงดุลซึ่งกันและกัน (Check and balance) ก็เพื่อให้สิทธิและเสรีภาพของประชาชนได้รับความคุ้มครอง อีกทั้งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยได้มีการรับรองการปฏิบัติหน้าที่ขององค์กรที่ใช้อำนาจดังกล่าว ซึ่งนอกจากจะกำหนดให้เป็นไปตามรัฐธรรมนูญและกฎหมายแล้ว ยังรองรับหลักการหนึ่งที่สำคัญไว้ คือ การปฏิบัติหน้าที่ดังกล่าวจะต้องเป็นไปตามหลักนิติธรรม ดังที่กำหนดไว้ในมาตรา ๓ วรรคสอง ให้รัฐสภา คณะรัฐมนตรี ศาล องค์กรอิสระ และหน่วยงานของรัฐ ต้องปฏิบัติหน้าที่ให้เป็นไปตามรัฐธรรมนูญ กฎหมาย และหลักนิติธรรม เพื่อประโยชน์ส่วนรวมของประเทศชาติและความผาสุกของประชาชนโดยรวม ดังนั้น รัฐสภา คณะรัฐมนตรี ศาล รวมทั้งองค์กรตามรัฐธรรมนูญและหน่วยงานของรัฐต้องดำเนินการให้สอดคล้องกับหลักนิติธรรม และจะใช้อำนาจรัฐโดยขัดกับหลักนิติธรรมไม่ได้ ซึ่งเมื่อการใช้อำนาจเป็นไปโดยชอบธรรมแล้ว กฎหมายต้องมีความเป็นธรรมด้วยจึงได้กำหนดไว้ในมาตรา ๒๖ บัญญัติรับรองการตรากฎหมายที่มีผลเป็นการจำกัดสิทธิหรือเสรีภาพของบุคคล หากรัฐธรรมนูญมิได้บัญญัติเงื่อนไขไว้กฎหมายดังกล่าวจะต้องไม่ขัดกับหลักนิติธรรมด้วย

นักกฎหมายมีส่วนสำคัญอย่างยิ่งในการปฏิบัติหน้าที่เพื่อผดุงไว้ซึ่งหลักนิติธรรม อีกทั้งในรัฐเสรีประชาธิปไตย ประชาชนย่อมมีสิทธิเสรีภาพและมีความเสมอภาคกัน ซึ่งในการปฏิบัติหน้าที่ของนักกฎหมายต้องคำนึงถึงคุณธรรมและจริยธรรมในวิชาชีพ หากนักกฎหมายปฏิบัติหน้าที่โดยยึดหลักคุณธรรมและจริยธรรมในวิชาชีพของตน อาจกล่าวได้ว่าจะช่วยค้ำยันหลักนิติธรรมให้มีความมั่นคง ดังนั้น หากมีการศึกษาถึงหลักนิติธรรมในทางวิชาการและศึกษาถึงคุณธรรมและกรอบจริยธรรมของผู้พิพากษาและตุลาการทั้งต่างประเทศและในประเทศ และมีการนำหลักนิติธรรมมาใช้ประกอบกับการปฏิบัติหน้าที่โดยคำนึงถึงคุณธรรมและจริยธรรมของนักกฎหมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การปฏิบัติหน้าที่ของผู้พิพากษาและตุลาการ ไม่ว่าจะเป็นผู้พิพากษาศาลยุติธรรม ตุลาการศาลรัฐธรรมนูญ และตุลาการศาลปกครอง ซึ่งเป็นผู้บังคับใช้และตีความกฎหมาย ตลอดจนวินิจฉัยชี้ขาดข้อพิพาทต่าง ๆ ล้วนมีส่วนสำคัญอย่างยิ่งต่อการผลักดันให้ประเทศดำรงไว้ซึ่งหลักนิติธรรม

^๑ ประธานแผนกคดีบริหารงานบุคคลในศาลปกครองสูงสุด

บทความนี้จะนำเสนอหลักการสำคัญของหลักนิติธรรมและการปฏิบัติหน้าที่ของผู้พิพากษา และตุลาการโดยยึดมั่นในคุณธรรมและจริยธรรม ซึ่งมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับหลักนิติธรรม เพื่อคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชน

๒. ความสำคัญของคุณธรรมและจริยธรรม

ความหมายของคุณธรรมและจริยธรรม

พจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๕ ได้ให้ความหมายของคุณธรรมและจริยธรรมไว้ดังนี้

คุณธรรม หมายถึง สภาพคุณงามความดี

จริยธรรม หมายถึง ธรรมที่เป็นข้อประพฤติปฏิบัติ ศิลธรรม หรือกฎศีลธรรม

Cambridge Advanced Learner' Dictionary ให้ความหมายของคำว่า “จริยธรรม” ไว้ว่า จริยธรรม คือ ระบบความเชื่อซึ่งเป็นที่ยอมรับในหมู่ชนซึ่งควบคุมพฤติกรรมของมนุษย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งระบบซึ่งมีศีลธรรมเป็นพื้นฐาน

เพลโต (Plato) ซึ่งเป็นศิษย์ของโสเครตีส กล่าวถึงเรื่องคุณธรรมไว้ว่า บุคคลที่เป็นผู้มีความดี ย่อมกระทำการกิจกรรมต่าง ๆ ด้วยเหตุผลเสมอ ปัญญาจึงเป็นคุณธรรมที่เป็นรากฐานของคุณธรรมทั้งหมด ฉะนั้น มนุษย์ผู้มีปัญญาจึงเป็นมนุษย์ผู้มีความดี เพลโตมีความเห็นสอดคล้องกับโสเครตีสในเรื่อง จริยธรรมว่า ปัญญา คือ คุณลักษณะพิเศษของมนุษย์ และปัญญานี้เองที่สามารถพามนุษย์ไปสู่ความเป็นจริงที่แท้ได้^๒

มองเตสกีเออ (Montesquieu) นักปรัชญาการเมืองชาวอิตาลีผู้มีชื่อเสียงได้กล่าวว่า จริยธรรมเป็นอุดมการณ์หรือมาตรฐาน ความประพฤติของมนุษย์ที่เป็นจุดมุ่งหมายเพื่อความดีสูงสุด เพื่อต่อสู้หรือขัดแย้งกับสิ่งที่เรียกว่าเป็นความผิด ความเลว ความชั่วร้าย หรือความโง่เขลา ด้วยเหตุนี้ ผู้ประกอบวิชาชีพทุกวิชาชีพจึงจำเป็นที่จะต้องมีการจริยธรรมในการประกอบกิจการงานทุกอย่าง^๓

เพื่อให้ง่ายแก่ความเข้าใจอาจสรุปได้ว่า คุณธรรมคือความดีงามที่อยู่ในจิตใจ ส่วนจริยธรรม คือการประพฤติปฏิบัติในสิ่งที่ดีงามนั่นเอง

พระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๙

พระบรมราโชวาทในพิธีพระราชทานประกาศนียบัตรแก่ผู้สำเร็จการศึกษาของสำนักอบรมศึกษากฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภา วันที่ ๖ พฤศจิกายน ๒๕๑๘

“เมื่อกฎหมายของเราคืออยู่แล้ว จุดใหญ่ที่สำคัญที่สุดในการธำรงรักษาความยุติธรรมในบ้านเมือง จึงได้แก่การสร้างนักกฎหมายที่ดีที่จะสามารถวิเคราะห์และใช้กฎหมายได้ตรงจุดประสงค์ ข้าพเจ้า จึงปรารถนาอย่างยิ่งที่จะให้ทุกคนสร้างตนให้เป็นนักกฎหมายที่ดี ที่แท้ โดยฝึกตนให้มีความกล้า ในอาชีพของนักกฎหมาย คือ กล้าที่จะปฏิบัติการไปตามความถูกต้องเที่ยงตรงทั้งตามกฎหมายและศีลธรรม ไม่ปล่อยให้ภัยาคติ คือ ความเอียงเอนไปด้วยความหวาดกลัวในอิทธิพลต่าง ๆ เข้าครอบงำ

^๒ วิชา มหาคุณ, จริยธรรมในวิชาชีพกฎหมาย, (กรุงเทพฯ : ภาพพิมพ์, ๒๕๕๘), คำนำ

^๓ วิชา มหาคุณ, อ่างแล้ว เจริญธรรมที่ ๑, คำนำ

สำหรับเป็นกำลังส่งให้ทำงานได้ด้วยความองอาจ มั่นใจ และมุมานะ อีกประการหนึ่งต้องฝึกให้มีความเคารพเชื่อมั่นในสังฆธรรม คือ ความถูกต้องตามคลองธรรม ตามความเป็นจริง อย่างมั่นคง ไม่หวั่นไหว ด้วยโลกธรรม ไม่เห็นสิ่งอื่นใดว่ายิ่งไปกว่าความจริง สำหรับป้องกันมิให้ความอยุติธรรมและความทุจริตเกิดขึ้น นอกจากนี้ต้องฝึกให้มีความสุขถึงถ้วนในกระบวนการทำงานทุกชั้นทุกตอนสำหรับประคับประคองป้องกันมิให้การงานบกพร่องผิดพลาดแม้ในสิ่งเล็ก ๆ น้อย ๆ ทั้งนี้ เพื่อทุกคนจักได้เป็นนักกฎหมายที่แท้จริง ซึ่งจะขจัดช่องโหว่ในกฎหมายให้หมดไป และทำให้การใช้กฎหมายเป็นไปตามวัตถุประสงค์อันสูงที่มุ่งหมายไว้”

พระราชดำรัสในโอกาสที่คณะนิติศาสตรจารย์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย นำคณะอาจารย์คณะนิติศาสตรจารย์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เผ้าฯ ทูลเกล้าฯ ถวายพระตำหนักจิตรลดารโหฐาน วันที่ ๔ เมษายน ๒๕๓๒

“กฎหมายนี้จะต้องไม่ลืมว่าเป็นวิชาของคนดี เป็นวิชาที่จะทำให้สังคมเกิดความผาสุก ฉะนั้นก็ต้องศึกษาโดยถือหลักอันกว้างนี้เป็นที่ตั้ง มิใช่ไปหารายละเอียด รายละเอียดนั้นก็มีความจำเป็นเหมือนกัน แต่ว่าเขาพูดถึงว่าหมอกความก็รู้สึกว่ามันดีแล้วเป็นคำที่ไม่ค่อยดีนัก เพราะว่าเขาชอบที่จะหาช่องโหว่ในกฎหมายเพื่อที่จะปฏิบัติได้ตามความหรือว่าตามผลประโยชน์ของตัวเอง ก็ชอบที่จะหาช่องโหว่เพื่อที่จะเอาประโยชน์เอาเปรียบคนอื่นมากกว่าใคร ฉะนั้น กฎหมายนี้ก็จะต้องใช้หลักกว้างที่จะดูว่าคนเราอยู่ด้วยกันจะต้องมีกฎเกณฑ์”

พระราชดำรัสในโอกาสเสด็จพระราชดำเนินทรงเป็นองค์ประธานในการเปิดการประชุมใหญ่ของสมาคมนักกฎหมายแห่งประเทศไทยและแปซิฟิกตะวันตก ครั้งที่ ๗ วันที่ ๘ สิงหาคม ๒๕๒๔

“จุดประสงค์ใหญ่ของนิติศาสตร์นั้น ก็คือการอำนวยความสะดวกอย่างเสมอหน้าแก่ประชาชน ให้ทุกคนได้อยู่ร่วมกันโดยสงบสุขเสมอภาค และเป็นระเบียบเรียบร้อย เพื่อจุดประสงค์นี้จำเป็นต้องอาศัยปัจจัยอันเป็นหลักใหญ่สองสถาน คือ ตัวบทกฎหมายที่ดีสถานหนึ่ง การปฏิบัติที่ดีอีกสถานหนึ่งจึงจะสัมฤทธิ์ผล ดังนั้น การบัญญัติกฎหมายควรจะต้องเป็นไปเพื่อความเป็นอยู่ของทวยชนโดยตรง และควรจะให้อำนวยความสะดวกแก่ทวยชนได้อย่างทั่วถึงแท้จริง”

พระบรมราโชวาทในพิธีพระราชทานประกาศนียบัตรแก่ผู้สำเร็จการศึกษาของสำนักอบรมศึกษากฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภา วันที่ ๑๙ กรกฎาคม ๒๕๒๐

“กฎหมายทั้งปวงจะธำรงความยุติธรรมและถูกต้องเที่ยงตรง หรือจะธำรงความศักดิ์สิทธิ์และประสิทธิภาพเต็มเปี่ยมอยู่ได้หรือไม่เพียงไรนั้นขึ้นอยู่กับการใช้ คือ ถ้าใช้ให้ถูกวัตถุประสงค์หรือเจตนารมณ์ของกฎหมายนั้น ๆ จริงแล้ว ก็จะทรงความศักดิ์สิทธิ์และประสิทธิภาพอันสมบูรณ์ไว้ได้ แต่ถ้าหากนำไปใช้ให้ผิดวัตถุประสงค์และเจตนารมณ์ โดยการพลิกแพลงบิดพลิ้วให้ผันผวนไปด้วยความหลงผิด ด้วยอคติ หรือด้วยเจตนาอันไม่สุจริตต่าง ๆ กฎหมายก็เสื่อมความศักดิ์สิทธิ์และประสิทธิภาพลงทันที และกลับกลายเป็นพิษเป็นภัยแก่ประชาชนอย่างใหญ่หลวง ผู้ที่ต้องการจะใช้กฎหมายสร้างสรรค์ความผาสุกสงบและความเป็นปึกแผ่นก้าวหน้าของประชาชนและบ้านเมืองจึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องรักษาวัตถุประสงค์อันแท้จริงของกฎหมายแต่ละฉบับไว้ให้แน่นแนบเสมอไปอย่างไม่มีข้อแม้ประการใด ๆ พร้อมทั้งต้องรักษาอุดมคติ จรรยา ความสุจริต และมโนธรรมของกฎหมายไว้โดยรอบคอบ เคร่งครัด เสมอด้วยรักษาชีวิตของตนเอง กฎหมายไทยจึงจะทรงคุณค่าอันสมบูรณ์

บริบูรณ์ เป็นที่เชื่อถือยกย่องอยู่โดยตลอดได้ ไม่ต้องกลายเป็นกฎหมายโบราณล้ำสมัยดังที่มีเสียงวิพากษ์วิจารณ์เกิดขึ้นในบางครั้งบางคราว”

พระราชดำรัสในโอกาสที่ประธานศาลฎีกานำผู้พิพากษาประจำกระทรวงเผ้าฯ เพื่อถวายสัตย์ปฏิญาณก่อนเข้ารับหน้าที่ วันที่ ๑๕ มกราคม ๒๕๔๑

“คณะตุลาการมีความสำคัญมาตลอดเพื่อความเป็นสุขของประชาชน ความเรียบร้อยของประเทศชาติและโดยเฉพาะที่ท่านได้กล่าวว่า จะปฏิบัติตามรัฐธรรมนูญในระบอบประชาธิปไตยนี้ ก็ยังมีความสำคัญมากเพราะว่ารัฐธรรมนูญได้มีบัญญัติมาใหม่แล้ว และคณะตุลาการยังมีความรับผิดชอบมากกว่าแต่ไหนแต่ไร ฉะนั้นที่ท่านได้ปฏิญาณนั้นก็เป็นการประกันที่ท่านจะสามารถปฏิบัติหน้าที่เพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อยของประเทศชาติ ที่ท่านได้กล่าวนี้มีความสำคัญมาก คือ ส่วนหนึ่งที่ท่านได้กล่าวว่า จะปฏิบัติหน้าที่ด้วยความซื่อสัตย์ สุจริต ปราศจากอคติทั้งปวง ข้อนี้เป็นข้อที่สำคัญสรุปทุกอย่างในหน้าที่ของตุลาการในหน้าที่ของผู้พิพากษา ฉะนั้นคำปฏิญาณนี้ ท่านจะต้องรักษาไว้ในใจตลอดต่อไป เพื่อที่จะให้งานที่ท่านจะได้รับต่อไปเป็นผลสำเร็จ และเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม ถ้าศาลมีความยุติธรรมประชาชนก็มีความไว้วางใจและมีความสบายใจว่ามีข้อมีแบในประเทศ หน้าที่ของผู้พิพากษานั้นไม่ใช่ง่าย เพราะว่ามีสิ่งต่าง ๆ ในโลกที่ยั่วยุ ที่ชักชวน ให้เหจากแนวทางที่ได้ตั้งจิตใจไว้ ฉะนั้นก็ขอให้ทุก ๆ ท่านมีกำลังใจกำลังกายที่เข้มแข็ง เพื่อที่จะสามารถปฏิบัติหน้าที่ที่สำคัญของท่านโดยไม่ลืมหูลืมตา และไม่มีสิ่งที่จะมีสำหรับความยุติธรรม คำว่า ยุติธรรม นี้ ก็เคยได้กล่าวว่า เป็นสิ่งที่มากกว่ากฎหมายด้วยซ้ำ เพราะว่ากฎหมายนั้นก็เป็นการวางกฎระเบียบเพื่อที่จะให้ปฏิบัติโดยดีโดยชอบ แต่คำว่ายุติธรรมนี้สูงกว่านั้น เพราะว่าแม้จะไม่ได้บัญญัติในข้อบังคับใด ๆ ก็ต้องมีความหมายว่าทุกสิ่งทุกอย่างที่เรียกว่าดีก็ต้องกระทำ ทุกสิ่งทุกอย่างที่เรียกว่าชั่วจะต้องงดเว้น ฉะนั้นที่ท่านได้กล่าวคำปฏิญาณและจะปฏิบัติดีชอบเช่นนั้น ก็จะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งสำหรับเพื่อนร่วมชาติ”

พระราชดำรัสในโอกาสที่ประธานศาลปกครองสูงสุดนำตุลาการศาลปกครองเผ้าฯ เพื่อถวายสัตย์ปฏิญาณก่อนเข้ารับหน้าที่ วันที่ ๒๓ สิงหาคม ๒๕๔๕

“สมัยนี้เป็นเวลาที่ทางการหรือทางราชการพยายามที่จะปฏิรูปการปกครอง ปฏิรูปการปกครองนั้น ก็หมายความว่าเปลี่ยนแปลง ดัดแปลงวิธีปกครองให้ดีขึ้น ทำให้ประชาชนได้รับความผาสุกยุติธรรมมากขึ้น ฉะนั้นหน้าที่ของตุลาการชุดนี้มียิ่งกว่าตุลาการอื่น ๆ จะต้องพยายามพิจารณา คำปฏิญาณว่าจะปฏิบัติโดยปราศจาก “อคติ” ซึ่งเป็นสิ่งที่ยากที่สุดเพราะว่า “อคติ” แปลว่าไปในที่ที่ไม่ควรไป หมายความว่า คิดหรือปฏิบัติอะไรที่ไม่ควรปฏิบัติให้เว้น อะไรที่ควรปฏิบัติให้ปฏิบัติ ซึ่งแต่ละคนได้เรียนรู้และมีประสบการณ์ แต่ว่าต่อไปนี้หน้าที่ที่ต้องทำยิ่งกว่าที่ได้เรียนจะต้องบุกเบิกต่อไป ฉะนั้น ถ้าไม่ได้สามารถที่จะพิจารณาว่าอะไรควร อะไรไม่ควร ก็จะทำให้การปฏิบัตินั้นไม่ถูกต้องได้ไปทางที่ไม่ถูกต้อง คือไปมี “อคติ” นั่นเอง คำว่า “อคติ” นี้อธิบายเช่นนี้ แต่ว่าแต่ละคนจะต้องพิจารณาเอง เพราะว่าไม่มีตำรา ฉะนั้นก็ขอให้ท่านพยายามปฏิบัติงานโดยปราศจาก “อคติ” จริง ๆ ด้วยความฉลาดและด้วยความซื่อสัตย์สุจริต ถ้าทำได้การปกครองในประเทศ ก็จะบรรลุผลโดยดี เมื่อบรรลุผลโดยดีแล้ว ประเทศชาติก็เจริญรุ่งเรือง ประชาชนมีความสุข ประชาชนก็จะมีความสงบ ฉะนั้น ก็ขอให้ท่านไปพิจารณางานของท่านให้ดี และพยายามที่จะทำให้สุดกำลังกาย กำลังความรู้ ท่านอาจจะนึกว่าท่านจำนวน ๒๐ คน จะไปทำให้การปกครองเรียบร้อยดีได้อย่างไรดี อย่างน้อย

ในส่วนของท่านและคนอื่นเห็นว่าทำ คนอื่นเห็นว่าท่านได้ปฏิบัติด้วยความเสียสละ ด้วยความกล้าหาญ ด้วยความฉลาดก็จะเอาอย่าง และถ้าคนอื่นเอาอย่างก็หมายความว่ามีความว่ามีคนมากขึ้นทั้งตุลาการทั้งไม่ใช่ ตุลาการก็จะสามารถที่จะมีกำลังใจปฏิบัติงานการของตน”

คติธรรมของสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก
ประทานแก่ศาลปกครอง

“ตุลาการและผู้ปฏิบัติงานเกี่ยวกับการอำนวยความยุติธรรม จำเป็นต้องมี “อุเบกขาธรรม” เป็นหลักดำรงตนที่สำคัญสูงสุด อุเบกขามีได้แปลว่าความเฉยเมยหรือเมินเฉยเพราะความฉลาดเฉลียว เกียจคร้าน หรือปราศจากเมตตากรุณา หากแต่อุเบกขาตามความหมายในทางพระพุทธศาสนา หมายถึง การวางใจเป็นกลาง เพราะมีสติปัญญา มีความรู้กระจ่างในเรื่องการกระทำและผลของการกระทำของบุคคล จึงยังผลให้สามารถปฏิบัติบริหารภารกิจทั้งปวงด้วยใจสงบนิ่ง ไม่สะทกสะท้าน โอนเอนไปด้วยอำนาจแห่งความลำเอียง ความเป็นกลางนั้น ได้แก่ ภาวะจิตที่ปราศจากอคติ ๔ ประการ กล่าวคือ ฉันทาคติ ความลำเอียงเพราะความชอบใจ โทสาคติ ความลำเอียงเพราะความชัง ภัยาคติ ความลำเอียงเพราะความหวาดกลัวภัย และโมหาคติ ความลำเอียงเพราะความงมงาย ดังนั้นผู้มีใจเป็นกลางอย่างแท้จริงย่อมสามารถตัดสินบรรทัดฐานเป็นยุติธรรม และดำรงตนได้อย่างซื่อสัตย์ สุจริตอยู่ตลอดเวลา เสมอด้วยการสั่งสมกุศลธรรมไว้ในตนได้อยู่ทุกกาลเทศะแม้ขณะทำงาน”

หลักการบังกาลอร์ว่าด้วยจริยธรรมของตุลาการ (Bangalore Principles of Judicial Conduct) ได้กำหนดหลักปฏิบัติเกี่ยวกับจริยธรรมตุลาการไว้ ๖ ส่วนด้วยกัน ได้แก่^๔

๑. หลักความเป็นอิสระ
๒. หลักความเป็นกลาง
๓. หลักเกียรติศักดิ์
๔. หลักการปฏิบัติอย่างเหมาะสม
๕. หลักความเสมอภาค
๖. หลักความสามารถและความเพียร

โสกราตีส (Socrates) ปรัชญาเมธีกรีกโบราณ มีความเห็นว่า ผู้พิพากษามีคุณลักษณะสำคัญ ๔ ประการด้วยกัน คือ^๕

๑. ฟังคู่ความด้วยความตั้งใจ
๒. ตอบด้วยความสุขุม
๓. พิจารณาด้วยความพินิจพิเคราะห์
๔. วินิจฉัยโดยปราศจากความลำเอียง

^๔ หลักการบังกาลอร์ว่าด้วยจริยธรรมของตุลาการ (Bangalore Principles of Judicial Conduct) ได้บัญญัติขึ้นในปี พ.ศ. ๒๕๔๕ จากการประชุมร่วมกันของผู้พิพากษาผู้ทรงคุณวุฒิกว่า ๘๐ ประเทศทั่วโลก

^๕ ฉานินทร์ กรัยวิเชียร และมนินทร์ พงศาปาน, หลักวิชาชีพนักกฎหมายในประเทศไทยที่ใช้กฎหมายระบบคอมมอนลอว์, (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๙) หน้า ๙๗

(Four things belong to a judge : to hear courteously, to answer wisely, to consider soberly, and to decide impartially : Socrates)

ศาสตราจารย์ธานินทร์ กรัยวิเชียร มีความเห็นว่า นักกฎหมายทุกวิชาชีพ ควรมีจริยธรรม
ขั้นมูลฐาน ๕ ประการ คือ^๖

๑. ซื่อสัตย์ สุจริต
๒. ปริสุทธีและยุติธรรม
๓. มีความละเอียด ประณีต สุขุม
๔. มีความพอเหมาะพอดี
๕. มีอิสระในการประกอบวิชาชีพ
๖. ผนึกกำลังกันรักษาเกียรติภูมิแห่งวิชาชีพ

ศาสตราจารย์จิตติ ดิงศภัทย์ มีความเห็นว่า การสร้างนักกฎหมายมิใช่เพียงสอนคนให้
สอนกฎหมายได้ แต่จะต้องสอนให้ผู้ที่เข้ามาศึกษามีชีวิตจิตใจเป็นนักกฎหมาย เพื่อรับใช้ประชาชน
และประเทศชาติโดยสุจริตตามคติของผู้ประกอบวิชาชีพ^๗

ศาสตราจารย์ธานินทร์ กรัยวิเชียร มีความเห็นว่า คุณธรรมและจริยธรรมของนักกฎหมาย
เป็นเรื่องที่ว้าด้วย

๑. การปฏิบัติหน้าที่ในวิชาชีพของนักกฎหมายที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพสูงสุด
๒. การดำรงตนในสังคมของนักกฎหมายที่ดี^๘

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) มีความเห็นว่า ธรรมะสำหรับผู้พิพากษาก็คือธรรมะ
อันเดียวกันที่รักษาชีวิตและสังคมมนุษย์ที่ต้องใช้สำหรับทุกคนนั่นเอง แต่ผู้พิพากษาเป็นแบบอย่าง
ในเรื่องนี้เพราะถือว่าผู้พิพากษาเป็นตุลาการ คือ เป็นตราของสังคม^๙

หลักจริยธรรมผู้พิพากษาและตุลาการในประเทศต่าง ๆ มีทั้งกำหนดไว้เป็นลายลักษณ์อักษร
และไม่ได้กำหนดไว้เป็นลายลักษณ์อักษร เช่น จริยธรรมของผู้พิพากษาในประเทศอังกฤษ มีลักษณะ
เป็นจารีตประเพณีที่ถือปฏิบัติต่อเนื่องมานานจนเป็นที่รับรู้เข้าใจและยึดถือปฏิบัติของผู้พิพากษา โดย
ประชาชนในประเทศอังกฤษก็มุ่งประสงค์ให้ผู้พิพากษาประพฤติตนและปฏิบัติหน้าที่ภายในกรอบ
จริยธรรมที่ยึดถือและปฏิบัติกันมายาวนานนั้นด้วย

^๖ ธานินทร์ กรัยวิเชียร, คุณธรรมและจริยธรรมของนักกฎหมาย, (กรุงเทพฯ : ขวณพิมพ์ ๕๐, ๒๕๕๐)
หน้า ๒๐-๓๑

^๗ สมคิด เลิศไพฑูรย์, คำคมนักกฎหมายไทย, (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๓) หน้า ๖๖

^๘ ธานินทร์ กรัยวิเชียร, อ่างแล้ว เจริญรอดที่ ๔, หน้า ๒๐,๓๒

^๙ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), ผู้พิพากษาตั้งตุลาการให้สังคมสมในตุล, (กรุงเทพฯ : ผลิติมม์, ๒๕๕๕)

ส่วนหลักจริยธรรมของผู้พิพากษาและตุลาการที่กำหนดไว้เป็นลายลักษณ์อักษรนั้นมีทั้งกำหนดไว้ในรูปแบบของประมวลจริยธรรมและเป็นหลักเกณฑ์ที่กำหนดให้ถือปฏิบัติซึ่งจะแยกตัวอย่างพอสังเขปดังนี้

จริยธรรมของตุลาการต่างประเทศ

จากรายงานการวิจัยเรื่องจรรยาบรรณของตุลาการศาลปกครองเสนอต่อสำนักงานศาลปกครอง โดยรองศาสตราจารย์ธงทอง จันทรางศุ และคณะ สรุปได้ดังนี้

จริยธรรมของผู้พิพากษาประเทศสหรัฐอเมริกา

ประมวลจริยธรรมของตุลาการซึ่งจัดทำโดยเนติบัณฑิตยสภาอเมริกัน (American Bar Association) ได้แก่^{๑๐}

๑. การดำรงไว้ซึ่งเกียรติศักดิ์ และความเป็นอิสระ ซึ่งเป็นหลักการพื้นฐาน
๒. ละเว้นจากการประพฤติอันไม่สมควร ทั้งในการปฏิบัติหน้าที่ตุลาการและในชีวิตประจำวัน ตลอดจนไม่ใช่ตำแหน่งผู้พิพากษาเพื่อผลประโยชน์ส่วนตนหรือครอบครัว
๓. ปฏิบัติหน้าที่ในความรับผิดชอบด้วยความเที่ยงธรรมและขยันหมั่นเพียร ไม่ว่าจะเป็หน้าทีในการพิพากษาคดี หรือในด้านงานธุรการและบริหารงานศาล รวมถึงการขัดกันของผลประโยชน์ระหว่างตำแหน่งหน้าที่กับประโยชน์ในคดี
๔. การเข้าร่วมในกิจกรรมเพื่อปรับปรุงกฎหมายและการบริหารงานยุติธรรมนั้น ผู้พิพากษามีเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นในทางวิชาการ หรือในทางการบริหารเพื่อประโยชน์ของงานกฎหมายและงานยุติธรรม
๕. หลีกเลียงกิจกรรมนอกตำแหน่งตุลาการที่เสี่ยงต่อการขัดแย้งกับหน้าที่ในทางตุลาการ ซึ่งแม้ว่าจะเป็ทางทีเกี่ยวกับวิชาชีพกฎหมาย ก็จำเป็นต้องไม่ให้ขัดต่อเกียรติของตำแหน่งตุลาการ และไม่มีวัตถุประสงค์ทางการเมืองและเศรษฐกิจ ทั้งนี้ สมาชิกในครอบครัวของผู้พิพากษาจะต้องไม่ประกอบกิจกรรมดังกล่าว ในการนี้จะเป็นการแทรกแซงต่อการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการ นอกจากนี้ ผู้พิพากษายังต้องไม่ประกอบอาชีพกฎหมายอื่นหรือเป็นอนุญาโตตุลาการ อีกทั้งพึงไม่รับการแต่งตั้งตำแหน่งในทางบริหารราชการอื่น ๆ
๖. ผู้พิพากษาต้องแสดงความโปร่งใสในเรื่องทรัพย์สินของตนที่ได้มาจากการปฏิบัติหน้าที่ตุลาการและจากกิจกรรมอื่น ๆ
๗. พึงละเว้นจากกิจกรรมทางการเมืองและกิจกรรมที่ไม่เหมาะสมต่อตำแหน่งหน้าที่ตุลาการ ในที่นี้แบ่งเป็นกรณีจริยธรรมในทางการเมืองทั่วไป และจริยธรรมในการหาเสียงเลือกตั้งเพื่อเข้าดำรงตำแหน่งสาธารณสุข

^{๑๐} ธงทอง จันทรางศุ ศาสตราจารย์ สันติवासะ และมานิตย์ จุมปา, รายงานการวิจัย เรื่อง จรรยาบรรณของตุลาการศาลปกครอง, (กรุงเทพฯ : สวัสดิการสำนักงานศาลปกครอง, ๒๕๔๖) หน้า ๑๘ - ๑๙

จริยธรรมของผู้พิพากษาในประเทศแคนาดา^{๑๑}

หลักจริยธรรมตุลาการซึ่งออกโดยคณะกรรมการตุลาการของแคนาดา (Conseil Canadien la magistrature) กำหนดไว้เป็นสายลักษณะอักษรมีเนื้อหาที่สำคัญ ดังนี้

๑. เกียรติศักดิ์ของตุลาการ ได้แก่

๑.๑ ผู้พิพากษาพยายามทำทุกวิถีทางเพื่อให้ความประพฤติของตนไม่เป็นที่ตำหนิในสายตาของวิญญูชน

๑.๒ ผู้พิพากษาสับสนุนและผลักดันให้เพื่อนร่วมงานปฏิบัติตนอย่างมีศักดิ์ศรี

๒. ความเป็นอิสระของตุลาการ ความเป็นอิสระของตุลาการเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งในการปฏิบัติหน้าที่ทางงานยุติธรรมอย่างเป็นกลางภายใต้ระบบกฎหมาย ดังนั้น ผู้พิพากษาต้องประกันให้เกิดความเป็นกลางในการพิจารณาพิพากษาและทำให้ประจักษ์ไม่ว่าจะในฐานะส่วนตัวหรือในฐานะของสถาบัน

๓. ความเที่ยงธรรม ผู้พิพากษาต้องเที่ยงธรรมและต้องแสดงให้เห็นถึงความเที่ยงธรรมในคำพิพากษาและในกระบวนการตัดสิน

๔. ความซื่อสัตย์ในการปฏิบัติหน้าที่ ผู้พิพากษาต้องปฏิบัติหน้าที่ทางด้านยุติธรรมของตนด้วยความซื่อสัตย์

๕. ความเท่าเทียมกัน ผู้พิพากษาต้องปฏิบัติตนให้เหมาะสมที่จะประกันได้ว่าทุกคนจะได้รับการปฏิบัติอย่างเท่าเทียมกันและสอดคล้องกับกฎหมาย และผู้พิพากษาต้องดำเนินการพิจารณาคดีที่อยู่ภายใต้ความรับผิดชอบของตนตามเจตนารมณ์เดียวกันนั้นด้วย

๖. การถอนตัวจากการพิจารณาคดี โดยกำหนดหลักไว้ ๓ ประการ

๖.๑ ผู้พิพากษาถอนตัวจากการพิจารณาเมื่อประเมินตนเองแล้ว และเห็นว่าไม่สามารถตัดสินได้อย่างเที่ยงธรรม

๖.๒ ผู้พิพากษาถอนตัวจากการพิจารณาเมื่อเชื่อว่าในความคิดของวิญญูชนแล้ว อาจมีผู้สงสัยว่ามีการขัดกันระหว่างผลประโยชน์ส่วนตัว (หรือผลประโยชน์ของญาติใกล้ชิด เพื่อนสนิท หรือผู้ร่วมกิจการ) และการปฏิบัติหน้าที่ของผู้พิพากษา

๖.๓ ผู้พิพากษาไม่จำเป็นต้องถอนตัวจากการพิจารณาหากว่า

๑) องค์ประกอบที่ทำให้เชื่อได้ว่ามีความเห็นไปได้ในเรื่องขัดกันของผลประโยชน์นั้นไม่สำคัญหรือไม่พอเพียงที่จะยืนยันว่าจะต้องมีการถอนตัว

๒) ไม่สามารถที่จะหาศาลอื่นพิจารณาได้หรือด้วยความจำเป็นเร่งด่วน การถอนตัวจากการพิจารณาอาจนำมาซึ่งการปฏิเสธความยุติธรรม

จริยธรรมของตุลาการศาลปกครองในประเทศฝรั่งเศส^{๑๒}

หลักเกณฑ์ทางจริยธรรมของตุลาการศาลปกครองในประเทศฝรั่งเศส นอกจากจะต้องปฏิบัติภายในกรอบของข้าราชการพลเรือนแล้ว ยังต้องปฏิบัติตามประมวลจริยธรรมทางปกครองด้วยสรุปได้ดังนี้

^{๑๑} ธงทอง จันทรางศุ ศารทูล สันติวาสะ และมานิตย์ จุมปา, อ้างแล้ว เชิงบรรณที่ ๘, หน้า ๓๓-๔๔

^{๑๒} ธงทอง จันทรางศุ ศารทูล สันติวาสะ และมานิตย์ จุมปา, อ้างแล้ว เชิงบรรณที่ ๘, หน้า ๕๐-๕๕

๑. การปฏิบัติหน้าที่อย่างมีศักดิ์ศรี
๒. ความซื่อสัตย์สุจริต
๓. ความเที่ยงธรรมและศีลธรรม
๔. การแสดงออกอย่างเหมาะสม
๕. การถอนตัวจากการพิจารณาคดี

จริยธรรมของตุลาการประเทศไทย

หลักอันทฤษฎีซึ่งเป็นหลักกฎหมายที่สำคัญในกฎหมายตราสามดวง^{๑๓} และพระอัยการลักษณะตระลาการกำหนดให้ผู้พิพากษาบัญชาความทวายนกรประชาราษฎร์โดยยุติธรรมปราศจากอคติ ๔ ประการ คือ^{๑๔}

๑. ฉันทาคติ คือ ความลำเอียงเพราะความรัก
๒. โทสาคติ คือ ความลำเอียงเพราะความโกรธ
๓. โมหาคติ คือ ความลำเอียงเพราะความเขลา
๔. ภยาคติ คือ ความลำเอียงเพราะความกลัว

ประมวลจริยธรรมข้าราชการตุลาการศาลยุติธรรม

หมวด ๑ อุดมการณ์ของผู้พิพากษา

ข้อ ๑ หน้าที่สำคัญของผู้พิพากษา คือ การประสาทความยุติธรรมแก่ผู้มีอรรถคดี ซึ่งจักต้องปฏิบัติด้วยความซื่อสัตย์สุจริต เที่ยงธรรม ถูกต้องตามกฎหมายและนิติประเพณี ทั้งจักต้องแสดงให้เป็นที่ประจักษ์แก่สาธารณชนด้วยว่าตนปฏิบัติเช่นนี้อย่างเคร่งครัดครบถ้วน เพื่อการนี้ผู้พิพากษาจักต้องยึดมั่นในความเป็นอิสระของตนและเทิดทูนไว้ซึ่งเกียรติศักดิ์แห่งสถาบันตุลาการ

หมวด ๒ จริยธรรมเกี่ยวกับการปฏิบัติหน้าที่ในทางอรรถคดี

ข้อ ๒ ผู้พิพากษาพึงตรวจสำนวนความและเตรียมการดำเนินกระบวนการพิจารณาไว้ให้พร้อม ออกนั่งพิจารณาตรงตามเวลาและไม่เลื่อนการพิจารณาโดยไม่จำเป็น

ข้อ ๓ ในการนั่งพิจารณาคดี ผู้พิพากษาจักต้องวางตนเป็นกลางและปราศจากอคติ ทั้งพึงสำรวมตนให้เหมาะสมกับตำแหน่งหน้าที่ แต่งกายเรียบร้อย ใช้วาจาสุภาพ พึงความจากคู่ความและผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายอย่างตั้งใจ ให้ความเสมอภาคและมีเมตตาธรรม

ข้อ ๔ ผู้พิพากษาจักต้องพิจารณาคดีโดยไตร่ตรอง สุขุม รอบคอบ และไม่ชักช้า พึงตัดการดำเนินกระบวนการพิจารณาที่ไม่จำเป็นออกเพื่อให้การพิจารณาคดีเป็นไปด้วยความรวดเร็ว

ข้อ ๕ ผู้พิพากษาจักต้องควบคุมการดำเนินกระบวนการพิจารณาในศาล ให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย ทั้งจักต้องมีให้ผู้ใดประพฤตินไม่สมควรในศาล บทบัญญัติว่าด้วยเรื่องละเมิดอำนาจศาล พึงใช้ด้วยความระมัดระวังและไม่ลุแก่อิสระ

^{๑๓} กฎหมายตราสามดวง จุลศักราช ๑๑๖๖ (ตรงกับพุทธศักราช ๒๓๔๗ โดยคำนวณได้จากการนำเอา “ปีจุลศักราช” ไปบวกกับ ๑๑๘๑) ซึ่งทำการชำระโดยพระบรมราชโองการของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

^{๑๔} สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา ศูนย์ข้อมูลกฎหมายกลาง, บทความ ๒๐๐ ปี กฎหมายตราสามดวง, (กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา, ๒๕๔๗) หน้า ๑๐-๑๑

ข้อ ๖ ผู้พิพากษาจักต้องละเว้นการกล่าวถึงข้อเท็จจริงในคดีที่อาจกระทบกระเทือนต่อบุคคลใด ไม่วิจารณ์หรือให้ความเห็นแก่คู่ความหรือบุคคลภายนอกเกี่ยวกับคดีที่อยู่ระหว่างการพิจารณาหรือ กำลังจะขึ้นสู่ศาล แต่ผู้พิพากษาผู้มีอำนาจอาจแถลงให้ประชาชนเข้าใจถึงวิธีพิจารณาความของศาล เมื่อมีเหตุผลสมควร

ข้อ ๗ การถ่ายภาพ ภาพยนตร์ บันทึกภาพหรือเสียง หรือการกระทำอย่างอื่นในทำนอง เดียวกัน ในการนั่งพิจารณาและพิพากษาคดีของศาลจะกระทำมิได้ เว้นแต่ผู้พิพากษาดำแหน่งอธิบดี ผู้พิพากษาภาคและอธิบดีผู้พิพากษาศาลชั้นต้นขึ้นไปเป็นผู้อนุญาตเฉพาะในกรณีจำเป็นอย่างยิ่ง แต่พึงระมัดระวังมิให้เป็นทีเสียมเสียหรือกระทบกระเทือนต่อการพิจารณาคดี คู่ความ พยานหรือ บุคคลอื่นใด

ข้อ ๘ การเปรียบเทียบหรือใกล้เคียงคดีจักต้องกระทำในศาล ผู้พิพากษาพึงชี้แจงให้คู่ความ ทุกฝ่ายตระหนักถึงผลดีผลเสียในการดำเนินคดีต่อไป ทั้งนี้ จักต้องไม่ให้คำมั่นหรือบีบบังคับให้คู่ความ ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งหรือทุกฝ่ายยอมรับข้อเสนอมิใด ๆ หรือให้จำเลยรับสารภาพโดยไม่สมัครใจ และจักต้อง ไม่ทำให้คู่ความฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งระแวงว่าผู้พิพากษาฝักใฝ่ช่วยเหลือคู่ความอีกฝ่ายหนึ่ง

ข้อ ๙ ผู้พิพากษาพึงระลึกว่าการนำพยานหลักฐานเข้าสืบและการซักถามพยานควรเป็น หน้าที่ของคู่ความและทนายความของแต่ละฝ่ายที่จะกระทำ ผู้พิพากษาพึงเรียกพยานหลักฐานหรือ ซักถามพยานด้วยตนเองก็ต่อเมื่อจำเป็นเพื่อประโยชน์แห่งความยุติธรรมหรือมีกฎหมายบัญญัติไว้ ให้ศาลเป็นผู้กระทำเอง

ข้อ ๑๐ การบันทึกคำเบิกความ ผู้พิพากษาจักต้องบันทึกเฉพาะข้อความในประเด็นข้อพิพาท หรือเกี่ยวเนื่องกับประเด็นข้อพิพาทและต้องได้สาระถูกต้องครบถ้วนตามคำเบิกความ การบันทึกคำแถลง และรายงานกระบวนการพิจารณาจักต้องให้ได้ความชัดเจนและตรงตามข้อเท็จจริงที่ปรากฏ

ข้อ ๑๑ ในการพิจารณาคดี ผู้พิพากษาเจ้าของสำนวนจักต้องเตรียมคดีนั้นล่วงหน้าอย่าง ถี่ถ้วน และจักต้องชี้แจงข้อเท็จจริงและข้อกฎหมายต่อองค์คณะอย่างถูกต้องครบถ้วน ผู้พิพากษาที่ เป็นองค์คณะจักต้องร่วมพิจารณาให้ข้อคิดเห็นและเหตุผลประกอบเสมือนหนึ่งตนเป็นเจ้าของสำนวนคดี เรื่องนั่นเอง ผู้พิพากษาที่ร่วมกันพิจารณาคดีพึงเคารพในความคิดเห็นและเหตุผลของกันและกัน ทั้งนี้ เพื่อให้ได้คำวินิจฉัยชี้ขาดที่ถูกต้องและเที่ยงธรรม

ข้อ ๑๒ เมื่อจะพิพากษาหรือมีคำสั่งในคดีเรื่องใด ผู้พิพากษาจักต้องละวางอคติทั้งปวง เกี่ยวกับคู่ความหรือคดีความเรื่องนั้น ทั้งจักต้องวินิจฉัยโดยไม่ชักช้าและไม่เห็นแก่หน้าผู้ใด คำพิพากษา และคำสั่งจักต้องมีคำวินิจฉัยที่ตรงตามประเด็นแห่งคดี ให้เหตุผลแจ้งชัดและสามารถปฏิบัติตามนั้นได้ การเรียงคำพิพากษาและคำสั่งพึงใช้ภาษาเขียนที่ดี ใช้ถ้อยคำในกฎหมายใช้โวหารที่รัดกุม เข้าใจง่าย และถูกต้องตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ข้อความอื่นใดอันไม่เกี่ยวกับการวินิจฉัยประเด็น แห่งคดีโดยตรงหรือไม่ทำให้การวินิจฉัยประเด็นดังกล่าวชัดเจนขึ้นไม่พึงปรากฏอยู่ในคำพิพากษาหรือ คำสั่ง

ข้อ ๑๓ ในการบังคับคดีตามคำพิพากษาหรือคำสั่ง ผู้พิพากษาจักต้องควบคุมให้การออก หมายหรือคำบังคับตรงตามคำพิพากษาหรือคำสั่ง และจักต้องออกโดยพลัน

ข้อ ๑๔ ผู้พิพากษาพึงถอนตัวจากการพิจารณาและพิพากษาคดี เมื่อมีเหตุที่ตนอาจถูกคัดค้านได้ตามกฎหมายหรือเมื่อมีเหตุประการอื่นที่เกี่ยวกับตัวผู้พิพากษา อันอาจทำให้การพิจารณาพิพากษาคดีนั้นเสียความยุติธรรมและจำต้องไม่กระทำการใด ๆ อันเป็นการจูงใจผู้พิพากษาซึ่งพิจารณาพิพากษาคดีนั้นในภายหลังในประการที่อาจทำให้เสียความยุติธรรมได้

หมวด ๓ จริยธรรมเกี่ยวกับการปฏิบัติหน้าที่ในทางธุรการ

ข้อ ๑๕ เพื่อให้งานธุรการของศาลมีประสิทธิภาพ ผู้พิพากษาจำต้องปฏิบัติหน้าที่ด้วยความซื่อสัตย์สุจริตและอย่างเต็มความสามารถ ทั้งจำต้องควบคุมให้ผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาปฏิบัติหน้าที่ด้วยความซื่อสัตย์สุจริตและอย่างเต็มความสามารถเช่นเดียวกัน

ข้อ ๑๖ ผู้พิพากษาจำต้องปฏิบัติหน้าที่ราชการตามคำสั่งอันชอบด้วยกฎหมายของผู้บังคับบัญชาและตามลำดับชั้นของการบังคับบัญชา เว้นแต่จะได้รับอนุญาตให้ข้ามลำดับชั้นได้

ข้อ ๑๗ ผู้พิพากษาจำต้องปกครองผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาด้วยความเที่ยงธรรม และควบคุมให้ผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาปฏิบัติตามวินัยและจริยธรรมโดยเคร่งครัด การรายงานความดีความชอบของผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาจำต้องตรงตามความเป็นจริงและการให้ความเห็นเกี่ยวกับผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาจำต้องปราศจากอคติ

ข้อ ๑๘ ผู้พิพากษาพึงสนับสนุนส่งเสริมผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาที่ซื่อสัตย์สุจริต มีผลงานดีเด่น มีความรู้ความสามารถ และขยันขันแข็ง ทั้งจำต้องให้ความช่วยเหลือแก่ผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาซึ่งปฏิบัติหน้าที่ราชการโดยชอบ

ข้อ ๑๙ เมื่อปรากฏว่ามีการกระทำความผิดทางวินัยของผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาขึ้น ผู้พิพากษาจำต้องรายงานผู้บังคับบัญชาทันทีโดยรายงานตามความเป็นจริง ทั้งจำต้องไม่ปกปิดเรื่องใด ๆ ที่ควรรายงานกรณีตามวรรคหนึ่ง หากเป็นเรื่องที่อยู่ในอำนาจหน้าที่ของตน ผู้พิพากษาจำต้องดำเนินการไปตามอำนาจหน้าที่นั้นโดยพลัน ในกรณีที่ปรากฏว่ามีการละเมิดจริยธรรมในข้อสำคัญอันควรรายงาน ผู้พิพากษาพึงรายงานให้ผู้บังคับบัญชาทราบ

ข้อ ๒๐ ผู้พิพากษาพึงเอาใจใส่ดูแลและอนุเคราะห์ผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาตามควรแก่กรณี

ข้อ ๒๑ ผู้พิพากษาพึงส่งเสริมความสามัคคีในระหว่างผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาและในหมู่ข้าราชการ

ข้อ ๒๒ ผู้พิพากษาพึงเปิดโอกาสให้ผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการปฏิบัติหน้าที่ราชการ และรับฟังความคิดเห็นดังกล่าวที่ชอบด้วยเหตุผล

ข้อ ๒๓ ผู้พิพากษาจำต้องสอดส่องดูแลให้คู่ความ ทนายความ พยาน และประชาชนที่มาศาลได้รับความเป็นธรรม ความสะดวก และการปฏิบัติอย่างมีอัธยาศัย

ข้อ ๒๔ ผู้พิพากษาจำต้องเอาใจใส่ดูแลศาลและบริเวณศาลให้มีศรีสง่าสมกับเป็นสถานที่ประสิทธิ์ประสาทความยุติธรรม ควบคุมดูแลทรัพย์สินทั้งหลายของทางราชการไว้เพื่อใช้ในราชการ ทั้งจำต้องถนอมรักษาทรัพย์สินดังกล่าวให้อยู่ในสภาพเรียบร้อยใช้การได้ตลอดเวลา

ข้อ ๒๕ ผู้พิพากษาจำต้องรักษาความลับของทางราชการมิให้รั่วไหล และจำต้องไม่เปิดเผยความลับแก่บุคคลใดซึ่งไม่มีอำนาจหน้าที่ตามกฎหมายที่จะล่วงรู้ความลับนั้น

หมวด ๔ จริยธรรมเกี่ยวกับกิจการอื่น

ข้อ ๒๖ ผู้พิพากษาจักต้องไม่เป็นกรรมการ ผู้จัดการ ที่ปรึกษา หรือดำรงตำแหน่งอื่นใดใน ห้างหุ้นส่วน บริษัท ห้างร้านหรือธุรกิจของเอกชน เว้นแต่จะเป็นกิจการที่มีได้แสวงหากำไร ผู้พิพากษา จักต้องไม่ประกอบอาชีพหรือวิชาชีพหรือกระทำกิจการใด อันจะกระทบกระเทือนต่อการปฏิบัติหน้าที่ หรือเกียรติศักดิ์ของผู้พิพากษา

ข้อ ๒๗ ในกรณีจำเป็นผู้พิพากษาอาจได้รับมอบหมายหรือแต่งตั้งจากหน่วยราชการหรือ หน่วยงานอื่นของรัฐให้ปฏิบัติหน้าที่อันเกี่ยวกับหน่วยราชการหรือหน่วยงานนั้นได้ ในเมื่อการปฏิบัติ หน้าที่ดังกล่าวไม่กระทบกระเทือนต่อการปฏิบัติหน้าที่หรือเกียรติศักดิ์ของผู้พิพากษา ทั้งจักต้องได้รับ อนุญาตจากสำนักงานศาลยุติธรรมแล้ว เว้นแต่จะมีบทบัญญัติแห่งกฎหมาย ระเบียบ ข้อบังคับ หรือ มติของ ก.ต. ระบุไว้เป็นอย่างอื่น

ข้อ ๒๘ ผู้พิพากษาไม่พึงแสดงปาฐกถา บรรยาย สอน หรือเข้าร่วมสัมมนาอภิปรายหรือ แสดงความคิดเห็นใด ๆ ต่อสาธารณชน ซึ่งอาจกระทบกระเทือนต่อการปฏิบัติหน้าที่หรือเกียรติศักดิ์ ของผู้พิพากษา และจักต้องไม่กระทำการดังกล่าวเพื่อผลประโยชน์ในทางธุรกิจการ ให้ข่าวหรือ ข้อเท็จจริงในทางราชการของศาลยุติธรรมและสำนักงานศาลยุติธรรม หรือเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับ ทางราชการของศาลยุติธรรมหรือสำนักงานศาลยุติธรรม จะกระทำได้ต่อเมื่อเป็นผู้รับผิดชอบในการ ให้ข่าวหรือข้อเท็จจริงตามที่คณะกรรมการตุลาการศาลยุติธรรม คณะกรรมการบริหารศาลยุติธรรม หรือสำนักงานศาลยุติธรรมกำหนด

ข้อ ๒๙ ผู้พิพากษาไม่พึงเป็นกรรมการ สมาชิก หรือเจ้าหน้าที่ของสมาคม สโมสรชมรม หรือ องค์กรใด ๆ หรือเข้าร่วมในกิจการใด ๆ อันจะกระทบกระเทือนต่อการปฏิบัติหน้าที่หรือเกียรติศักดิ์ ของผู้พิพากษา

ข้อ ๓๐ ผู้พิพากษาไม่พึงรับเป็นผู้จัดการมรดก ผู้จัดการทรัพย์สิน หรือผู้ปกครองทรัพย์สิน เว้นแต่เป็นกรณีที่ตัวผู้พิพากษาเอง คู่สมรส ผู้บุพการี ผู้สืบสันดานของตน หรือญาติสืบสายโลหิต หรือ เกี่ยวพันทางแต่งงาน ซึ่งผู้พิพากษาถือเป็นญาติสนิทมีส่วนได้เสียในมรดกหรือทรัพย์สินนั้นโดยตรง

ข้อ ๓๑ ผู้พิพากษาจักต้องไม่รับแต่งตั้งเป็นผู้แทนในการดำเนินคดี หรือรับเป็นผู้เรียง ผู้เขียน ผู้พิมพ์คำคู่ความ คำร้อง คำขอ หรือคำแถลงในคดีใด ๆ ผู้พิพากษาจักต้องไม่รับปรึกษา คดีความ หรือเรื่องซึ่งอาจจะเป็นคดีความขึ้นได้ และไม่รับเป็นผู้ร่าง ผู้เขียน ผู้พิมพ์ หรือพยานใน พินัยกรรมหรือนิติกรรมอื่นใด ไม่ว่าเพื่อสินจ้างรางวัลหรือไม่ เว้นแต่เป็นกรณีที่ตัวผู้พิพากษาเอง คู่สมรส ผู้บุพการี ผู้สืบสันดานของตน หรือญาติสืบสายโลหิตหรือเกี่ยวพันทางแต่งงาน ซึ่งผู้พิพากษาถือเป็น ญาติสนิทมีส่วนได้เสียในคดีหรือเรื่องนั้นโดยตรง

ข้อ ๓๒ ผู้พิพากษาไม่พึงรับเป็นอนุญาโตตุลาการหรือผู้ระงอมข้อพิพาท

ข้อ ๓๓ ผู้พิพากษาจักต้องสนับสนุนการปกครองระบอบประชาธิปไตยตามรัฐธรรมนูญ ซึ่งมี พระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขแห่งรัฐ

ข้อ ๓๔ ผู้พิพากษาจักต้องไม่เป็นกรรมการ สมาชิก หรือเจ้าหน้าที่ในพรรคการเมืองหรือกลุ่ม การเมือง และจักต้องไม่เข้าเป็นตัวกระทำการ ร่วมกระทำการสนับสนุนในการโฆษณาหรือชักชวนใดๆ ในการเลือกตั้งสมาชิกรัฐสภาหรือผู้แทนทางการเมืองอื่นใด ทั้งไม่พึงกระทำการใดๆ อันเป็นการ ฝักฝ่ายพรรคการเมืองหรือกลุ่มการเมืองใดนอกจากการใช้สิทธิเลือกตั้ง

ข้อ ๓๔/๑ ผู้พิพากษาจักต้องไม่กระทำการใด ๆ อันเป็นการกระทบกระเทือนต่อการปฏิบัติหน้าที่หรือเกียรติศักดิ์ของคณะกรรมการตุลาการศาลยุติธรรม คณะกรรมการบริหารศาลยุติธรรม คณะอนุกรรมการตุลาการศาลยุติธรรม คณะอนุกรรมการบริหารศาลยุติธรรม คณะกรรมการสอบสวน คณะกรรมการสอบสวนข้อเท็จจริง ผู้บังคับบัญชาซึ่งมีหน้าที่รายงานความดีความชอบ ตลอดจนอนุกรรมการหรือบุคคลที่ได้รับมอบหมายให้ปฏิบัติหน้าที่จากคณะกรรมการตุลาการศาลยุติธรรม คณะกรรมการบริหารศาลยุติธรรม หรือการปฏิบัติหน้าที่ราชการอื่นใดตามที่ได้รับมอบหมาย ในประการที่อาจทำให้ขาดความเป็นอิสระหรือเสียความยุติธรรมได้

หมวด ๕ จริยธรรมเกี่ยวกับการดำรงตนและครอบครัว

ข้อ ๓๕ ผู้พิพากษาจักต้องเคารพและปฏิบัติตามกฎหมายอย่างเคร่งครัด อยู่ในกรอบของศีลธรรม และพึงมีความสันโดษ ครองตนอย่างเรียบง่าย สุภาพ สำรวมกิริยามารยาท มีอัธยาศัย ยึดถือจริยธรรมและประเพณีอันดีงามของตุลาการ ทั้งพึงวางตนให้เป็นที่เชื่อถือศรัทธาของบุคคลทั่วไป

ข้อ ๓๕/๑ ผู้พิพากษาไม่พึงร้องเรียน กล่าวหา ฟ้องร้อง หรือดำเนินคดีแก่บุคคลหนึ่งบุคคลใดโดยปราศจากเหตุผลอันสมควร ทั้งไม่พึงใช้สิทธิซึ่งมีแต่จะให้เกิดความเสียหายแก่บุคคลอื่น การร้องเรียน กล่าวหา ฟ้องร้อง หรือดำเนินคดีแก่บุคคลหนึ่งบุคคลใดโดยอาศัยประโยชน์จากตำแหน่งหน้าที่ของตนจะกระทำมิได้

ข้อ ๓๖ ผู้พิพากษาพึงปรับปรุงตนเองให้ดีขึ้นเป็นลำดับ และพึงชวนชวนศึกษาเพิ่มเติมทั้งในวิชาชีพตุลาการและความรู้รอบตัว

ข้อ ๓๗ ผู้พิพากษาจักต้องไม่ก้าวก่าย แทรกแซง หรือแสวงหาประโยชน์โดยมิชอบจากการปฏิบัติหน้าที่ของผู้พิพากษาอื่น หรือกระทำการใด ๆ อันเป็นการกระทบกระเทือนต่อการปฏิบัติหน้าที่ของผู้พิพากษาอื่นในการพิจารณาพิพากษาคดี

ข้อ ๓๘ ผู้พิพากษาจักต้องไม่ยินยอมให้บุคคลในครอบครัวก้าวก่ายการปฏิบัติหน้าที่ของตนหรือของผู้อื่น และจักต้องไม่ยินยอมให้ผู้อื่นใช้ตำแหน่งหน้าที่ของตนแสวงหาประโยชน์อันมิชอบ

ข้อ ๓๙ ผู้พิพากษาพึงยึดมั่นในระบบคุณธรรม และจักต้องไม่แสวงหาตำแหน่งความดีความชอบ หรือประโยชน์อื่นใดโดยมิชอบจากผู้บังคับบัญชาหรือจากบุคคลอื่นใด

ข้อ ๓๙/๑ ผู้พิพากษาไม่พึงขอรับเงินสนับสนุนหรือประโยชน์อื่นใดจากหน่วยงานหรือบุคคลภายนอกในประการที่อาจทำให้กระทบกระเทือนต่อการปฏิบัติหน้าที่ของศาลยุติธรรม เว้นแต่จะเป็นการดำเนินการตามระเบียบ คำสั่ง หรือมติว่าด้วยการนั้น

ข้อ ๔๐ ผู้พิพากษาจักต้องระมัดระวังมิให้การประกอบวิชาชีพ อาชีพ หรือการงานอื่นใดของคู่สมรส ญาติสนิท หรือบุคคลซึ่งอยู่ในครัวเรือนของตนมีลักษณะเป็นการกระทบกระเทือนต่อการปฏิบัติหน้าที่หรือเกียรติศักดิ์ของผู้พิพากษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านความเชื่อถือศรัทธาของบุคคลทั่วไปในการประสาทความยุติธรรมของผู้พิพากษา

ข้อ ๔๑ ผู้พิพากษาและคู่สมรสจักต้องไม่รับทรัพย์สินหรือประโยชน์ใด ๆ จากคู่ความหรือจากบุคคลอื่นใด อันเกี่ยวเนื่องกับการปฏิบัติหน้าที่ของผู้พิพากษาและจักต้องดูแลให้บุคคลในครอบครัวปฏิบัติเช่นเดียวกันด้วย

ข้อ ๔๒ ผู้พิพากษาและคู่สมรสจักต้องไม่รับของขวัญ ของกำนัล หรือประโยชน์อื่นใด อันมีมูลค่าเกินกว่าที่พึงให้กันตามอัธยาศัยและประเพณีในสังคม และจักต้องดูแลให้บุคคลในครอบครัวปฏิบัติเช่นเดียวกันด้วย

ข้อ ๔๓ ผู้พิพากษาจักต้องละเว้นการคบหาสมาคมกับคู่ความหรือบุคคลอื่น ซึ่งมีส่วนได้เสีย หรือผลประโยชน์เกี่ยวข้องกับคดีความ หรือบุคคลซึ่งมีความประพฤติหรือมีชื่อเสียงในทางเสื่อมเสีย อันอาจจะกระทบกระเทือนต่อความเชื่อถือศรัทธาของบุคคลทั่วไปในการประสาทความยุติธรรมของผู้พิพากษา

หมวด ๖ จริยธรรมของผู้ช่วยผู้พิพากษา ตะเตะยุติธรรม และผู้พิพากษาสมทบ

ข้อ ๔๔ ให้นำประมวลจริยธรรมข้าราชการตุลาการนี้ มาใช้บังคับแก่ผู้ช่วยผู้พิพากษา ตะเตะยุติธรรม และผู้พิพากษาสมทบด้วยโดยอนุโลม

ประมวลจริยธรรมตุลาการศาลรัฐธรรมนูญ

หมวด ๑ จริยธรรม

ส่วนที่ ๑ มาตรฐานจริยธรรมอันเป็นค่านิยมหลัก

ข้อ ๑ ตุลาการศาลรัฐธรรมนูญต้องปฏิบัติหน้าที่โดยยึดมั่นในมาตรฐานอันเป็นค่านิยมหลัก ๙ ประการ ดังนี้

- (๑) การยึดมั่นในคุณธรรมและจริยธรรม
- (๒) การมีจิตสำนึกที่ดี ซื่อสัตย์สุจริต และรับผิดชอบ
- (๓) การยึดถือประโยชน์ของประเทศชาติเหนือกว่าประโยชน์ส่วนตนและไม่มีผลประโยชน์

ทับซ้อน

- (๔) การยืนหยัดทำในสิ่งที่ถูกต้อง เป็นธรรม และถูกกฎหมาย
- (๕) การให้บริการแก่ประชาชนด้วยความรวดเร็ว มีอัธยาศัย และไม่เลือกปฏิบัติ
- (๖) การให้ข้อมูลข่าวสารแก่ประชาชนอย่างครบถ้วน ถูกต้อง และไม่บิดเบือนข้อเท็จจริง
- (๗) การมุ่งผลสัมฤทธิ์ของงาน รักษามาตรฐาน มีคุณภาพ โปร่งใสและตรวจสอบได้
- (๘) การยึดมั่นในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข
- (๙) การยึดมั่นในหลักจรรยาวิชาชีพขององค์กร

ส่วนที่ ๒ จริยธรรมของตุลาการศาลรัฐธรรมนูญ

ข้อ ๒ ปฏิบัติหน้าที่ในพระปรมาภิไธยด้วยความซื่อสัตย์สุจริตโดยปราศจากอคติทั้งปวง เพื่อให้เกิดความยุติธรรมแก่ประชาชนและความสงบสุขแห่งราชอาณาจักร

ข้อ ๓ รักษาไว้และปฏิบัติตามซึ่งการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยและกฎหมายทุกประการ

ข้อ ๔ ยึดมั่นความเป็นอิสระและเป็นกลางในการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการศาลรัฐธรรมนูญ โดยไม่หวั่นไหวต่อกระแสหรือแรงกดดันใด ๆ

ข้อ ๕ รักษาความลับ ระเบียบ ข้อบังคับ และมารยาทในการประชุมปรึกษาอย่างเคร่งครัด

ข้อ ๖ เคารพในมติและเหตุผลในการวินิจฉัยของตุลาการศาลรัฐธรรมนูญเสียงข้างมาก

ข้อ ๗ ระมัดระวังในการให้คำปรึกษาแก่บุคคลภายนอกในเรื่องที่อยู่ในอำนาจหน้าที่ของศาลรัฐธรรมนูญ

ข้อ ๘ รมั้ระวังในการแสดงความคิดเห็นต่อสื่อมวลชนหรือสาธารณชน ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับประเด็นปัญหาที่เสนอหรืออาจจะเสนอให้ศาลรัฐธรรมนูญพิจารณาวินิจฉัย

ข้อ ๙ ตุลาการศาลรัฐธรรมนูญจักต้องไม่ประพฤติปฏิบัติหรือดำเนินการใด อันอาจกระทบต่อการปฏิบัติหน้าที่หรือเกียรติศักดิ์ของตุลาการศาลรัฐธรรมนูญ

หมวด ๒ การบังคับใช้และโทษทางจริยธรรม

ข้อ ๑๐ กรณีที่มีการประพฤติปฏิบัติฝ่าฝืนประมวลจริยธรรมนี้ ให้ผู้มีส่วนได้เสียดำเนินการตามบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย

นอกจากนี้ตุลาการศาลรัฐธรรมนูญยังต้องปฏิบัติตามมาตรฐานทางจริยธรรมของตุลาการศาลรัฐธรรมนูญ และผู้ดำรงตำแหน่งในองค์กรอิสระ รวมทั้งผู้ว่าการตรวจเงินแผ่นดิน และหัวหน้าหน่วยงานธุรการของศาลรัฐธรรมนูญและองค์กรอิสระ พ.ศ. ๒๕๖๑ ที่ออกตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย มาตรา ๒๑๙ ซึ่งบัญญัติให้ศาลรัฐธรรมนูญและองค์กรอิสระร่วมกันกำหนดมาตรฐานทางจริยธรรมของตุลาการศาลรัฐธรรมนูญและผู้ดำรงตำแหน่งในองค์กรอิสระ รวมทั้งผู้ว่าการตรวจเงินแผ่นดินและหัวหน้าหน่วยงานธุรการของศาลรัฐธรรมนูญและองค์กรอิสระ ซึ่งจะต้องครอบคลุมถึงการรักษาเกียรติภูมิและผลประโยชน์ของชาติและต้องระบุให้ชัดแจ้งด้วยว่าการฝ่าฝืนหรือไม่ปฏิบัติตามมาตรฐานทางจริยธรรมใดมีลักษณะร้ายแรง เพื่อให้ศาลรัฐธรรมนูญและองค์กรอิสระยึดถือปฏิบัติ

จริยธรรมตุลาการศาลปกครอง

เนื่องจากศาลปกครองได้จัดตั้งขึ้นเพื่ออำนวยความสะดวกในการพิจารณาพิพากษาคดีปกครอง ดังนั้น ตุลาการศาลปกครองนอกจากจะต้องมีวินัยแห่งการเป็นตุลาการศาลปกครองโดยเคร่งครัดแล้ว ยังจำเป็นต้องมีจริยธรรมอันดีงามและเหมาะสมไว้เป็นหลักในการประพฤติปฏิบัติ เพื่อเป็นหลักประกันความยุติธรรมแก่ประชาชนและสังคมโดยรวม ประธานศาลปกครองสูงสุดโดยคำแนะนำของคณะกรรมการตุลาการศาลปกครอง จึงกำหนดจริยธรรมตุลาการศาลปกครองไว้ดังต่อไปนี้

ข้อ ๑ หน้าที่ของตุลาการศาลปกครอง คือ การอำนวยความสะดวกในการพิจารณาพิพากษาคดีปกครอง ซึ่งจักต้องปฏิบัติหน้าที่ในพระปรมาภิไธยของพระมหากษัตริย์ด้วยความซื่อสัตย์สุจริต เทียงธรรม ถูกต้องตามกฎหมายและนิติประเพณี ทั้งจักต้องแสดงให้เห็นที่ประจักษ์แก่สาธารณชนด้วยว่าตนปฏิบัติเช่นนี้อย่างเคร่งครัดครบถ้วน เพื่อการนี้ตุลาการศาลปกครองจักต้องยึดมั่นในระบบคุณธรรมและความเป็นอิสระของตน และเทิดทูนไว้ซึ่งเกียรติศักดิ์แห่งสถาบันตุลาการศาลปกครอง

ข้อ ๒ ตุลาการศาลปกครองจักต้องพิจารณาคดีโดยไตร่ตรอง สุขุม รอบคอบและไม่ชักเข้าชักออกการดำเนินกระบวนการพิจารณาที่ไม่จำเป็นออกไปให้การพิจารณาคดีเป็นไปด้วยความรวดเร็ว

ข้อ ๓ ในการไต่สวนและการนั่งพิจารณาคดี ตุลาการศาลปกครองจักต้องวางตนเป็นกลางและปราศจากอคติ สรรวมตนให้เหมาะสมกับตำแหน่งหน้าที่ แต่งกายเรียบร้อย ใช้วาจาสุภาพ ทั้งฟังไต่สวน ชักถาม และฟังความจากคู่กรณี รวมทั้งผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายอย่างตั้งใจ ให้ความเสมอภาค และมีเมตตาธรรม

ข้อ ๔ ตุลาการศาลปกครองจักต้องควบคุมการดำเนินกระบวนการพิจารณาในศาล ให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย ทั้งจักต้องมีให้ผู้ใดประพฤติดนไม่สมควรในศาล

ข้อ ๕ ตุลาการศาลปกครองจักต้องละเว้นการกล่าวถึงข้อเท็จจริงในคดีที่อาจกระทบต่อบุคคลใด ไม่วิจารณ์หรือให้ความเห็นแก่คู่กรณีหรือบุคคลภายนอกเกี่ยวกับคดีที่อยู่ระหว่างการพิจารณาหรือกำลังจะขึ้นสู่ศาล หรืออยู่ในข่ายที่อาจขึ้นสู่ศาลได้

ข้อ ๖ ตุลาการศาลปกครองพึงถอนตัวจากการพิจารณาและพิพากษาคดี เมื่อมีเหตุที่ตนอาจถูกคัดค้านได้ตามกฎหมาย หรือเมื่อมีเหตุประการอื่นที่เกี่ยวกับตัวตุลาการศาลปกครอง อันอาจทำให้การพิจารณาพิพากษาคดีนั้นเสียความยุติธรรม และจักต้องไม่กระทำการใด ๆ อันเป็นการจูงใจตุลาการศาลปกครองซึ่งพิจารณาพิพากษาคดีนั้นในภายหลังในการที่อาจทำให้เสียความยุติธรรมได้

ข้อ ๗ เมื่อจะพิพากษาหรือมีคำสั่งในคดีเรื่องใด ตุลาการศาลปกครองจักต้องละวางอคติทั้งปวงเกี่ยวกับคู่กรณีหรือคดีเรื่องนั้น ทั้งจักต้องวินิจฉัยโดยไม่ชักช้าและไม่เห็นแก่ผู้ใด

ข้อ ๘ เพื่อให้งานธุรการของศาลมีประสิทธิภาพ ตุลาการศาลปกครองจักต้องควบคุมดูแลให้ผู้อยู่ใต้กำกับดูแลปฏิบัติหน้าที่ด้วยความซื่อสัตย์สุจริตและอย่างเต็มความสามารถ อีกทั้งจักต้องเอาใจใส่ดูแล สนับสนุนส่งเสริม อนุเคราะห์ผู้อยู่ใต้กำกับดูแลอย่างเป็นธรรมตามควรแก่กรณี และพึงให้ความเห็นเกี่ยวกับการปฏิบัติงานของบุคคลดังกล่าวตรงตามความจริงโดยปราศจากอคติ

ข้อ ๙ ตุลาการศาลปกครองจักต้องไม่ประกอบอาชีพหรือวิชาชีพหรือประกอบกิจการใด อันอาจกระทบต่อการปฏิบัติหน้าที่หรือเกียรติศักดิ์ของตุลาการศาลปกครอง

ข้อ ๑๐ ตุลาการศาลปกครองไม่พึงแสดงความคิดเห็นใด ๆ ต่อสาธารณชน อันอาจกระทบต่อการปฏิบัติหน้าที่หรือเกียรติศักดิ์ของตุลาการศาลปกครอง

ข้อ ๑๑ ตุลาการศาลปกครองจักต้องไม่รับแต่งตั้งเป็นผู้แทนในการดำเนินคดี หรือรับเป็นผู้เรียบเรียง ผู้เขียน ผู้พิมพ์คำฟ้อง คำให้การ คำคัดค้านคำให้การ คำให้การเพิ่มเติม คำร้อง คำขอ หรือ คำแถลงใด ๆ ในคดี

ข้อ ๑๒ ตุลาการศาลปกครองจักต้องไม่เข้ากระทำการ ร่วมกระทำการ หรือสนับสนุนในการโฆษณาหาเสียง หรือชักชวนใด ๆ อันมีลักษณะเป็นการฝักใฝ่พรรคการเมืองหรือกลุ่มการเมือง ในการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร สมาชิกวุฒิสภา สมาชิกสภาท้องถิ่น ผู้บริหารท้องถิ่น หรือผู้แทนทางการเมืองอื่นใด

ข้อ ๑๓ ตุลาการศาลปกครองจักต้องระมัดระวังมิให้การประกอบวิชาชีพ อาชีพ หรือการทำงานอื่นใดของคู่สมรส ญาติสนิท หรือบุคคลซึ่งอยู่ในครัวเรือนของตน มีลักษณะเป็นการกระทบต่อการปฏิบัติหน้าที่หรือเกียรติศักดิ์ของตุลาการศาลปกครอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านความเชื่อถือศรัทธาของบุคคลทั่วไปในการประสาทความยุติธรรมของตุลาการศาลปกครอง

ข้อ ๑๔ ตุลาการศาลปกครองจักต้องละเว้นการคบหาสมาคมกับคู่กรณีหรือบุคคลอื่นซึ่งมีส่วนได้เสียหรือผลประโยชน์เกี่ยวข้องกับคดีความ หรือบุคคลซึ่งมีความประพฤติหรือมีชื่อเสียงในทางเสื่อมเสีย อันอาจจะกระทบต่อความเชื่อถือศรัทธาของบุคคลทั่วไปในการประสาทความยุติธรรมของตุลาการศาลปกครอง

ข้อ ๑๕ ตุลาการศาลปกครองจักต้องไม่กระทำการใด ๆ อันมีลักษณะเป็นการหาเสียง เพื่อจูงใจให้ผู้ใดลงคะแนนหรืองดเว้นลงคะแนนเลือกตนเองหรือบุคคลหนึ่งบุคคลใดเป็นกรรมการหรืออนุกรรมการใด ๆ

ข้อ ๑๖ ตุลาการศาลปกครองจักต้องยึดถือจริยธรรมโดยดำรงตนมิให้เสื่อมเสียและยึดมั่นอยู่ในกรอบของศีลธรรมอันดีของประชาชนและประเพณีอันดีงาม ทั้งต้องวางตนให้เป็นที่เชื่อถือศรัทธาของบุคคลทั่วไป

จากกรอบจริยธรรมผู้พิพากษาและตุลาการ ทั้งในต่างประเทศและของประเทศไทยที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นได้ว่าผู้พิพากษาและตุลาการต้องเป็นบุคคลที่มีคุณธรรมและยึดมั่นในจริยธรรมของวิชาชีพโดยถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัดในเรื่องของความประพฤติ การดำรงตน และการปฏิบัติหน้าที่ เช่น มีความซื่อสัตย์สุจริต ปราศจากอคติ มีอิสระ มีความเป็นกลาง อำนวยความยุติธรรมอย่างเสมอภาค รวดเร็ว มีความกล้าหาญที่จะปฏิบัติหน้าที่ในอย่างถูกต้องชอบธรรม ไม่แสวงหาประโยชน์เพื่อตนเองหรือผู้อื่น และต้องไม่ให้บุคคลในครอบครัวหรือผู้อื่นก้าวก่ายการปฏิบัติหน้าที่หรือแสวงหาประโยชน์ด้วย จึงอาจกล่าวได้ว่าจริยธรรมผู้พิพากษาหรือตุลาการเป็นแนวทางที่เป็นสากลในการกำหนดกรอบในเรื่องความประพฤติ การดำรงตนในสังคม และการปฏิบัติหน้าที่ในการอำนวยความยุติธรรม เพื่อให้ประชาชนเกิดความมั่นใจว่าจะได้รับความเป็นธรรม จากการปฏิบัติหน้าที่ของผู้พิพากษาและตุลาการ และได้รับความคุ้มครองสิทธิเสรีภาพตามกฎหมาย

๓. ความสำคัญของหลักนิติธรรม (The Rule of Law)

ความหมายของหลักนิติธรรม

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๕ ได้ให้ความหมายของคำว่า “**นิติธรรม**” ไว้ว่าเป็นหลักพื้นฐานแห่งกฎหมายที่บุคคลทุกคนต้องอยู่ภายใต้บังคับแห่งกฎหมายอย่างเท่าเทียมกัน

เพลโต (Plato) ได้เสนอแนวคิดไว้ในหนังสือ “รัฐบุรุษ” (The States man)” โดยชี้ให้เห็นว่าการปกครองในรูปแบบราชาปราชญ์นั้นเป็นสิ่งที่ยากยิ่งจะเกิดขึ้นได้ ด้วยข้อจำกัดมากมาย เพลโตจึงเสนอให้จัดการปกครองรัฐในรูปแบบประชาธิปไตย ส่วนในประเด็นความสำคัญของกฎหมาย เพลโตได้อธิบายไว้ในหนังสือเรื่อง “กฎหมาย หรือนิติรัฐ (The Laws)” ว่า กฎหมายเป็นสิ่งที่มีความสำคัญสูงสุด เพราะกฎหมายเป็นผลผลิตที่มาจากประสบการณ์และความรอบรู้ของมนุษย์ กฎหมายจึงเป็นเสมือนเครื่องยึดเหนี่ยวให้ผู้ปกครองมุ่งกระทำในสิ่งที่จะก่อประโยชน์แก่ส่วนรวม มิใช่กระทำเพียงเพื่อประโยชน์ส่วนตัว^{๑๕}

ศาสตราจารย์ เอ.วี.ไดซีย์ (Albert Venn Dicey) แห่งมหาวิทยาลัยอ็อกฟอร์ด ซึ่งเป็นนักกฎหมายรัฐธรรมนูญที่มีชื่อเสียงได้ให้ความหมายของ The Rule of Law ไว้ว่า มีความสำคัญ ๓ ประการ คือ^{๑๖}

^{๑๕} ภูริชญา วัฒนรุ่ง, ปรัชญาและพัฒนาการกฎหมายมหาชน, (กรุงเทพฯ : วิญญูชน, ๒๕๔๔), หน้า ๔๐

^{๑๖} ธานินทร์ ภัยวิเชียร, หลักนิติธรรม, (กรุงเทพฯ : ชวนพิมพ์ ๕๐, ๒๕๕๒), หน้า ๔-๕

ประการแรก ต้องไม่มีการใช้ระบบทราชาชย์ กล่าวคือ บุคคลทุกคนพึงได้รับการพิจารณาพิพากษาโทษโดยศาลยุติธรรมไม่มีบุคคลใดจะถูกลงโทษ เว้นแต่บุคคลนั้นได้กระทำการอันขัดต่อกฎหมายเท่านั้น การนำตัวบุคคลใดไปลงโทษโดยประการอื่นย่อมเป็นการมิชอบ

ประการที่สอง บุคคลทุกคนเสมอภาคกันในสายตาของกฎหมาย กล่าวคือ ไม่มีบุคคลใดอยู่เหนือกฎหมายหรือมีอภิสิทธิ์ใด ๆ ทั้งสิ้น ไม่ว่าบุคคลนั้นจะเป็นใคร มีสถานะอย่างไร ย่อมอยู่ภายใต้กฎหมายของแผ่นดินและอยู่ในอำนาจของศาลยุติธรรมตามปกติ

ประการที่สาม รัฐธรรมนูญ (ของอังกฤษ) นั้นมิใช่เป็นที่มาแห่งกฎหมาย หากแต่เป็นผลแห่งความศักดิ์สิทธิ์ของกฎหมาย กล่าวคือ การที่บุคคลมีสิทธิเสรีภาพประการต่าง ๆ นั้นหาใช่เพราะรัฐธรรมนูญยอมรับไม่ หากแต่เพราะมีศาลยุติธรรมยอมรับบังคับให้

ความหมายทั้ง ๓ ประการของ “The Rule of Law” ตามที่ได้อธิบายไว้ข้างต้นนี้ได้รับทั้งการสนับสนุนและวิพากษ์วิจารณ์ตลอดมาจนถึงปัจจุบัน ทั้งนี้ แนวคิดของไดซ์ยอร์กวิพากษ์วิจารณ์อย่างมากว่าไม่สามารถสร้างหลักการทั่วไปของหลักนิติธรรมได้ เพราะไดซ์ยอร์กอธิบายโดยมุ่งหมายเฉพาะแต่กรณีที่เกิดขึ้นจริงในประเทศอังกฤษเท่านั้น โดยเฉพาะในปัจจุบันที่หลายประเทศถือเอารัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายสูงสุดในการปกครองประเทศและต้องมีการประกันสิทธิขั้นพื้นฐานของประชาชนไว้ในรัฐธรรมนูญ แต่ไดซ์ยอร์กกลับสนับสนุนความมีอำนาจสูงสุดของระบบศาลมากกว่าความมีอำนาจสูงสุดของรัฐธรรมนูญ อย่างไรก็ตาม นับได้ว่าไดซ์ยอร์กเป็นผู้ที่บุกเบิกทำให้หลักนิติธรรมเป็นที่รู้จักแพร่หลายไปทั่วโลก

Lon L. Fuller นักนิติศาสตร์ที่มีชื่อเสียงชาวอเมริกา เป็นผู้อธิบายในยุคหลังโดยเห็นว่ากฎหมายที่จะทำให้หลักนิติธรรมปรากฏเป็นจริงได้นั้นต้องมีลักษณะสำคัญ คือ^{๑๗}

๑. กฎหมายจะต้องบังคับเป็นการทั่วไปกับบุคคลทุกคน ไม่เว้นแม้แต่องค์กรเจ้าหน้าที่ของรัฐ
๒. กฎหมายจะต้องได้รับการประกาศใช้อย่างเปิดเผย
๓. กฎหมายจะต้องได้รับการตรารื้อขึ้นให้มีผลบังคับไปในอนาคต ไม่ใช่ตราขึ้นเพื่อใช้บังคับย้อนหลังไปในอดีต
๔. กฎหมายจะต้องได้รับการตรารื้อขึ้นโดยมีข้อความที่ชัดเจน เพื่อหลีกเลี่ยงมิให้เกิดการบังคับใช้ที่ไม่เป็นธรรม
๕. กฎหมายจะต้องไม่มีข้อความที่ขัดแย้งกันเอง
๖. กฎหมายจะต้องไม่เรียกร้องให้บุคคลปฏิบัติในสิ่งที่ไม่อาจเป็นไปได้
๗. กฎหมายต้องมีความมั่นคงตามสมควร แต่ก็จะต้องเปิดโอกาสให้แก้ไขให้สอดคล้องกับสภาพของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปได้
๘. กฎหมายที่ได้รับการประกาศใช้แล้วจะต้องได้รับการบังคับให้สอดคล้องต้องกัน กล่าวคือต้องบังคับการให้เป็นไปตามเนื้อหาของกฎหมายที่ได้ประกาศใช้แล้วนั้น

^{๑๗} บรรเจิด สิงคะเนติ, หลักกฎหมายมหาชน หลักนิติธรรม/นิติรัฐ ในฐานะ “เกณฑ์” จำกัดอำนาจรัฐ”, (กรุงเทพฯ : วิญญูชน, ๒๕๖๐), หน้า ๓๒

ศาสตราจารย์ธานินทร์ กรัยวิเชียร ให้ความเห็นว่า “หลักนิติธรรม คือ หลักการพื้นฐานแห่งกฎหมายที่สำคัญในระบอบประชาธิปไตยที่เทิดทูนศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์ และยอมรับนับถือสิทธิแห่งมนุษยชนทุกแห่งทุกมุม รัฐต้องให้ความอารักขาคุ่มครองมนุษยชนให้พ้นจากลัทธิทรราชย์ หากมีข้อพิพาทใด ๆ เกิดขึ้น ไม่ว่าจะระหว่างรัฐกับเอกชน หรือระหว่างเอกชนกับเอกชน ศาลย่อมมีอำนาจอิสระในการตัดสินข้อพิพาทนั้นโดยเด็ดขาดและโดยยุติธรรมตามกฎหมายของบ้านเมืองที่ถูกต้องและเป็นธรรม”^{๑๘}

คณะอนุกรรมการวิชาการว่าด้วยหลักนิติธรรมแห่งชาติ ในคณะกรรมการอิสระว่าด้วยการส่งเสริมหลักนิติธรรมแห่งชาติ ให้ความหมายหลักนิติธรรมไว้ว่า หลักพื้นฐานแห่งกฎหมายที่กฎหมายกระบวนการยุติธรรม หรือการกระทำใด ๆ จะต้องไม่ฝ่าฝืนขัดหรือแย้งต่อหลักนิติธรรม จำแนกได้เป็น ๒ ประการ คือ^{๑๙}

๑. หลักนิติธรรมโดยเคร่งครัดหรือหลักนิติธรรมในความหมายอย่างแคบ หมายถึง “หลักพื้นฐานแห่งกฎหมาย ที่กฎหมายกระบวนการยุติธรรม หรือการกระทำใด ๆ จะต้องไม่ฝ่าฝืนขัดหรือแย้งต่อหลักนิติธรรม โดยหลักนิติธรรมหรือหลักพื้นฐานแห่งกฎหมายนี้จะถูกล่วงละเมิดไม่ได้ หากกฎหมายกระบวนการยุติธรรม หรือการกระทำใด ๆ ฝ่าฝืน ขัดหรือแย้งต่อหลักนิติธรรม ย่อมไม่มีผลใช้บังคับ”

สาระสำคัญของหลักนิติธรรมโดยเคร่งครัด ได้แก่

๑) หลักความเป็นอิสระและเป็นกลางของผู้พิพากษาและตุลาการ ผู้พิพากษาหรือตุลาการจะต้องมีความเป็นอิสระในการพิจารณาพิพากษาคดีภายใต้หลักกฎหมาย เพื่อให้ผู้พิพากษาหรือตุลาการสามารถดำรงตนเป็นกลางในการดำเนินกระบวนการพิจารณาคดีต่าง ๆ โดยปราศจากอคติไม่เข้าข้างฝ่ายหนึ่งฝ่ายใด สามารถพิจารณาวินิจฉัยคดีได้อย่างตรงไปตรงมาโดยไม่มีผู้ใดแทรกแซงได้

๒) กฎหมายต้องใช้บังคับเป็นการทั่วไป กฎหมายต้องมุ่งหมายให้ใช้บังคับกับทุกคนโดยเสมอภาคกัน ไม่สามารถใช้บังคับกับเฉพาะบางคน หรือกรณีบางกรณีโดยเฉพาะเจาะจงได้ เพราะกฎหมายจะต้องเป็นการวางกฎเกณฑ์กติกาสำหรับสังคมโดยทั่วไป จึงจำเป็นต้องให้กฎหมายใช้บังคับเป็นการทั่วไป

๓) กฎหมายต้องมีการประกาศใช้ให้ประชาชนทราบ โดยปกติแล้วกฎหมายไม่ว่าจะเป็นกฎหมายลำดับใด จะต้องมีการประกาศใช้เพื่อให้ประชาชนได้รับทราบก่อนที่จะมีผลใช้บังคับ ซึ่งอาจจะมีการกำหนดให้มีผลใช้บังคับเมื่อประกาศใช้ทันที หรืออาจจะรอให้มีผลใช้บังคับในอนาคตหลังจากประกาศก็ได้ ทั้งนี้เพื่อให้ประชาชนรับทราบและสามารถปฏิบัติตามกฎหมายได้

๔) กฎหมายอาญาไม่มีผลย้อนหลังในทางที่เป็นโทษ หากในขณะกระทำการใด ๆ ไม่มีกฎหมายกำหนดให้การกระทำนั้นเป็นความผิดและลงโทษมิได้ นอกจากนี้หากการกระทำใดมีกฎหมายอาญากำหนดความผิดและโทษอยู่แล้ว กฎหมายอาญาที่ออกมาในภายหลังจะบัญญัติให้การกระทำดังกล่าวนั้นมีความผิดและโทษที่หนักขึ้นไม่ได้

^{๑๘} ธานินทร์ กรัยวิเชียร, อ้างแล้ว เจริญธรรมที่ ๑๔, หน้า ๙

^{๑๙} บรรเจิด สิงคะเนติ, อ้างแล้ว เจริญธรรมที่ ๑๕, หน้า ๒๘-๓๐

๕) ผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีอาญาต้องมีสิทธิในการต่อสู้คดี

๖) กฎหมายจะยกเว้นความรับผิดชอบให้แก่การกระทำในอนาคตไม่ได้ การกำหนดให้การกระทำที่ยังไม่เคยเกิดขึ้นแต่อาจจะเกิดขึ้นในอนาคตไม่เป็นความผิดนั้นไม่สามารถกระทำได้ เพราะจะทำให้การกระทำที่อาจจะเกิดขึ้นในอนาคตดังกล่าวไม่ได้รับการตรวจสอบตามกฎหมาย ซึ่งเป็นการขัดต่อหลักนิติธรรม อย่างไรก็ตามกฎหมายที่กำหนดให้การกระทำความผิดที่เกิดขึ้นมาแล้วไม่เป็นความผิดอีกต่อไปหรือไม่ต้องรับโทษหรือกฎหมายนิรโทษกรรมนั้น สามารถกระทำได้ตามความจำเป็น เฉพาะเรื่องที่สังคมเห็นสมควร

๗) เจ้าหน้าที่รัฐจะใช้อำนาจได้เท่าที่กฎหมายให้อำนาจ หลักการนี้เป็นผลมาจากหลักพื้นฐานของกฎหมายมหาชนที่ว่า เจ้าหน้าที่ของรัฐจะไม่สามารถใช้อำนาจได้หากว่าไม่มีกฎหมายให้อำนาจไว้ ทั้งนี้เป็นไปเพื่อการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของประชาชน ซึ่งจะแตกต่างไปจากหลักพื้นฐานของกฎหมายเอกชนที่ว่าประชาชนสามารถกระทำการได้ทุกประการ หากกฎหมายไม่ได้กำหนดห้ามมิให้กระทำไว้

๒. หลักนิติธรรมในความหมายโดยทั่วไปหรือหลักนิติธรรมในความหมายอย่างกว้าง หมายถึง ลักษณะที่ดีของกฎหมายกระบวนการยุติธรรมหรือการกระทำใด ๆ หรืออาจเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า อุดมคติของกฎหมาย และกระบวนการยุติธรรมหรือการกระทำใด ๆ จะมีลักษณะสาระสำคัญครบถ้วนของการเป็นกฎหมาย และกระบวนการยุติธรรมที่ดีหรือขาดตกบกพร่องไปบ้างก็ตามกฎหมายกระบวนการยุติธรรม หรือการกระทำใด ๆ ก็ยังคงใช้บังคับอยู่ตราบเท่าที่ไม่ขัดต่อหลักนิติธรรมโดยเคร่งครัด

สาระสำคัญของหลักนิติธรรมในความหมายอย่างกว้างหรือกฎหมายที่ดีอย่างน้อยมี ๑๖ ประการ ได้แก่

- ๑) กฎหมายที่ดีต้องมีความชัดเจน
- ๒) กฎหมายที่ดีต้องไม่ขัดแย้งกันเอง
- ๓) กฎหมายที่ดีต้องมีเหตุผล
- ๔) กฎหมายที่ดีต้องนำไปสู่ความเป็นธรรม
- ๕) กฎหมายต้องคุ้มครองสิทธิมนุษยชน ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ หรือสิทธิขั้นพื้นฐาน
- ๖) กฎหมายที่ดีจะต้องทันสมัยและสามารถรองรับต่อความเปลี่ยนแปลงของสังคม

เศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรม

- ๗) กฎหมายที่ดีต้องออกตามกระบวนการและขั้นตอนที่กฎหมายบัญญัติไว้
- ๘) กฎหมายที่ดีต้องไม่มีผลย้อนหลังเป็นผลร้ายหรือกระทบต่อสิทธิหน้าที่หรือความรับผิดชอบของบุคคล
- ๙) กฎหมายที่ดีต้องมีบทลงโทษที่เหมาะสมและได้สัดส่วนกับความผิด
- ๑๐) กฎหมายที่ดีต้องมีการบังคับใช้อย่างมีประสิทธิภาพและส่งเสริมให้ประชาชนมีความรู้และเคารพกฎหมาย
- ๑๑) กระบวนการนิติบัญญัติต้องเป็นกระบวนการที่เปิดเผย โปร่งใส และตรวจสอบได้
- ๑๒) กระบวนการยุติธรรมที่ดีต้องเปิดโอกาสให้มีการอุทธรณ์

๑๓) กระบวนการยุติธรรมที่ดีต้องเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้าถึงได้โดยสะดวกไม่ชักช้าด้วยค่าใช้จ่ายที่เหมาะสม

๑๔) กระบวนการยุติธรรมที่ดีต้องส่งเสริมให้มีกระบวนการยุติธรรมทางเลือก

๑๕) นักกฎหมายผู้ที่เกี่ยวข้องในกระบวนการยุติธรรม และเจ้าหน้าที่ของรัฐที่ดีต้องมีความเป็นอิสระและเป็นกลางในการปฏิบัติหน้าที่

๑๖) นักกฎหมายผู้ที่เกี่ยวข้องในกระบวนการยุติธรรม และเจ้าหน้าที่ของรัฐที่ดีต้องซื่อสัตย์สุจริต ยึดหลักธรรม เมตตาธรรม และสันติธรรม

นอกจากความหมายและสาระสำคัญของหลักนิติธรรมตามที่กล่าวมาข้างต้นแล้ว ยังมีบทบัญญัติของกฎหมายที่รองรับและกำหนดให้ผู้พิพากษาและตุลาการปฏิบัติหน้าที่ให้สอดคล้องกับหลักนิติธรรม เช่น

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย

มาตรา ๓ อำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชนชาวไทย พระมหากษัตริย์ผู้ทรงเป็นประมุขทรงใช้อำนาจนั้นทางรัฐสภา คณะรัฐมนตรี และศาล ตามบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญ

รัฐสภา คณะรัฐมนตรี ศาล องค์กรอิสระ และหน่วยงานของรัฐ ต้องปฏิบัติหน้าที่ให้เป็นไปตามรัฐธรรมนูญ กฎหมาย และหลักนิติธรรม เพื่อประโยชน์ส่วนรวมของประเทศชาติและความผาสุกของประชาชนโดยรวม

มาตรา ๒๖ การตรากฎหมายที่มีผลเป็นการจำกัดสิทธิหรือเสรีภาพของบุคคลต้องเป็นไปตามเงื่อนไขที่บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญ ในกรณีที่รัฐธรรมนูญมิได้บัญญัติเงื่อนไขไว้ กฎหมายดังกล่าวต้องไม่ขัดต่อหลักนิติธรรม ไม่เพิ่มภาระหรือจำกัดสิทธิหรือเสรีภาพของบุคคลเกินสมควรแก่เหตุ และจะกระทบต่อศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของบุคคลมิได้ รวมทั้งต้องระบุมเหตุผลความจำเป็นในการจำกัดสิทธิและเสรีภาพไว้ด้วย

กฎหมายตามวรรคหนึ่ง ต้องมีผลใช้บังคับเป็นการทั่วไป ไม่มุ่งหมายให้ใช้บังคับแก่กรณีใดกรณีหนึ่งหรือแก่บุคคลใดบุคคลหนึ่งเป็นการเจาะจง

มาตรา ๑๘๘ การพิจารณาพิพากษาอรรถคดีเป็นอำนาจของศาล ซึ่งต้องดำเนินการให้เป็นไปตามกฎหมาย และในพระปรมาภิไธยพระมหากษัตริย์

ผู้พิพากษาและตุลาการย่อมมีอิสระในการพิจารณาพิพากษาอรรถคดีตามรัฐธรรมนูญและกฎหมายให้เป็นไปโดยรวดเร็ว เป็นธรรม และปราศจากอคติทั้งปวง

มาตรา ๑๙๑ ก่อนเข้ารับหน้าที่ ผู้พิพากษาและตุลาการต้องถวายสัตย์ปฏิญาณต่อพระมหากษัตริย์ด้วยถ้อยคำ ดังต่อไปนี้

“ข้าพระพุทธเจ้า (ชื่อผู้ปฏิญาณ) ขอถวายสัตย์ปฏิญาณว่า ข้าพระพุทธเจ้าจะจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ และจะปฏิบัติหน้าที่ในพระปรมาภิไธยด้วยความซื่อสัตย์สุจริตโดยปราศจากอคติทั้งปวงเพื่อให้เกิดความยุติธรรมแก่ประชาชน และความสงบสุขแห่งราชอาณาจักร ทั้งจะรักษาไว้และปฏิบัติตามซึ่งการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยและกฎหมายทุกประการ”

มาตรา ๑๙๖ การบริหารงานบุคคลเกี่ยวกับผู้พิพากษาศาลยุติธรรมต้องมีความเป็นอิสระและดำเนินการโดยคณะกรรมการตุลาการศาลยุติธรรม ซึ่งประกอบด้วยประธานศาลฎีกาเป็นประธาน และกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิซึ่งเป็นข้าราชการตุลาการในแต่ละชั้นศาล และผู้ทรงคุณวุฒิซึ่งไม่เป็นหรือเคยเป็นข้าราชการตุลาการ บรรดาที่ได้รับเลือกจากข้าราชการตุลาการไม่เกินสองคน ทั้งนี้ตามที่กฎหมายบัญญัติ

มาตรา ๑๙๘ การบริหารงานบุคคลเกี่ยวกับตุลาการศาลปกครองต้องมีความเป็นอิสระและดำเนินการโดยคณะกรรมการตุลาการศาลปกครอง ซึ่งประกอบด้วยประธานศาลปกครองสูงสุดเป็นประธานและกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิซึ่งเป็นตุลาการในศาลปกครอง และผู้ทรงคุณวุฒิซึ่งไม่เป็นหรือเคยเป็นตุลาการในศาลปกครองไม่เกินสองคน บรรดาที่ได้รับเลือกจากข้าราชการตุลาการศาลปกครอง ทั้งนี้ตามที่กฎหมายบัญญัติ

มาตรา ๒๑๐ ศาลรัฐธรรมนูญมีหน้าที่และอำนาจ ดังต่อไปนี้

(๑) พิจารณาวินิจฉัยความชอบด้วยรัฐธรรมนูญของกฎหมายหรือร่างกฎหมาย

(๒) พิจารณาวินิจฉัยปัญหาเกี่ยวกับหน้าที่และอำนาจของสภาผู้แทนราษฎร วุฒิสภา รัฐสภา คณะรัฐมนตรี หรือองค์กรอิสระ

(๓) หน้าที่และอำนาจอื่นตามที่บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญ

การยื่นคำร้องและเงื่อนไขการยื่นคำร้อง การพิจารณาวินิจฉัย การทำคำวินิจฉัย และการดำเนินงานของศาลรัฐธรรมนูญ นอกจากที่บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญแล้ว ให้เป็นไปตามพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยวิธีพิจารณาของศาลรัฐธรรมนูญ

ให้นำความในมาตรา ๑๘๘ มาตรา ๑๙๐ มาตรา ๑๙๑ และมาตรา ๑๙๓ มาใช้บังคับแก่ศาลรัฐธรรมนูญด้วยโดยอนุโลม

มาตรา ๒๑๙ ให้ศาลรัฐธรรมนูญและองค์กรอิสระร่วมกันกำหนดมาตรฐานทางจริยธรรมขึ้นใช้บังคับแก่ตุลาการศาลรัฐธรรมนูญและผู้ดำรงตำแหน่งในองค์กรอิสระ รวมทั้งผู้ว่าการตรวจเงินแผ่นดินและหัวหน้าหน่วยงานธุรการของศาลรัฐธรรมนูญและองค์กรอิสระ และเมื่อประกาศในราชกิจจานุเบกษาแล้วให้ใช้บังคับได้ ทั้งนี้ มาตรฐานทางจริยธรรมดังกล่าวต้องครอบคลุมถึงการรักษาเกียรติภูมิและผลประโยชน์ของชาติ และต้องระบุให้ชัดแจ้งด้วยการฝ่าฝืนหรือไม่ปฏิบัติตามมาตรฐานทางจริยธรรมใดมีลักษณะร้ายแรง

ในการจัดทำมาตรฐานทางจริยธรรมตามวรรคหนึ่ง ให้รับฟังความคิดเห็นของสภาผู้แทนราษฎร วุฒิสภา และคณะรัฐมนตรี ประกอบด้วย และเมื่อประกาศใช้บังคับแล้วให้ใช้บังคับแก่สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร สมาชิกวุฒิสภา และคณะรัฐมนตรีด้วย แต่ไม่ห้ามสภาผู้แทนราษฎร วุฒิสภา หรือคณะรัฐมนตรีที่จะกำหนดจริยธรรมเพิ่มขึ้นให้เหมาะสมกับการปฏิบัติหน้าที่ของตน แต่ต้องไม่ขัดหรือแย้งกับมาตรฐานทางจริยธรรมตามวรรคหนึ่ง และให้ประกาศในราชกิจจานุเบกษา

ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง

มาตรา ๑๑ เมื่อคดีถึงศาล ผู้พิพากษาคนหนึ่งคนใดในศาลนั้นอาจถูกคัดค้านได้ ในเหตุใดเหตุหนึ่งดังต่อไปนี้

(๑) ถ้าผู้พิพากษานั้นมีผลประโยชน์ได้เสียเกี่ยวข้องกับอยู่ในคดีนั้น

(๒) ถ้าเป็นญาติเกี่ยวข้องกับคู่ความฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง คือว่าเป็นบุพการีหรือผู้สืบสันดานไม่ว่าชั้นใด ๆ หรือเป็นพี่น้องหรือลูกพี่ลูกน้องนับได้เพียงภายในสามชั้น หรือเป็นญาติเกี่ยวพันทางแต่งงานนับได้เพียงสองชั้น

(๓) ถ้าเป็นผู้ที่ได้ถูกอ้างเป็นพยานโดยที่ารู้ได้เห็นเหตุการณ์ หรือโดยเป็นผู้เชี่ยวชาญมีความรู้เป็นพิเศษเกี่ยวข้องกับคดีนั้น

(๔) ถ้าได้เป็นหรือเป็นผู้แทนโดยชอบธรรมหรือผู้แทนหรือได้เป็นทนายความของคู่ความฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมาแล้ว

(๕) ถ้าได้เป็นผู้พิพากษานั่งพิจารณาคดีเดียวกันนั้นในศาลอื่นมาแล้ว หรือเป็นอนุญาโตตุลาการมาแล้ว

(๖) ถ้ามีคดีอีกเรื่องหนึ่งอยู่ในระหว่างพิจารณาซึ่งผู้พิพากษานั้นเอง หรือภริยา หรือญาติทางสืบสายโลหิตตรงขึ้นไป หรือตรงลงมาของผู้พิพากษานั้นฝ่ายหนึ่ง พินาศกับคู่ความฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง หรือภริยา หรือญาติทางสืบสายโลหิตตรงขึ้นไปหรือตรงลงมาของคู่ความฝ่ายนั้นอีกฝ่ายหนึ่ง

(๗) ถ้าผู้พิพากษานั้นเป็นเจ้าของหรือลูกหนี้ หรือเป็นนายจ้างของคู่ความฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง

มาตรา ๑๓ วรรคหนึ่ง ถ้ามีเหตุที่จะคัดค้านได้อย่างใดอย่างหนึ่งดังที่กล่าวไว้ในสองมาตรา ก่อนเกิดขึ้นแก่ผู้พิพากษาคนใดที่นั่งในศาล

(๑) ผู้พิพากษานั้นเองจะยื่นคำบอกกล่าวต่อศาลแสดงเหตุที่ตนอาจถูกคัดค้าน แล้วขอถอนตัวออกจากการนั่งพิจารณาคดีนั้นก็ได้

(๒) คู่ความที่เกี่ยวข้องอาจยกข้อคัดค้านขึ้นอ้างโดยทำเป็นคำร้องยื่นต่อศาล แต่ถ้าตนได้ทราบเหตุที่ฟังคัดค้านได้ก่อนวันสืบพยานก็ให้ยื่นคำร้องคัดค้านเสียก่อนวันสืบพยานนั้น หรือถ้าทราบเหตุที่ฟังคัดค้านได้ในระหว่างพิจารณาก็ให้ยื่นคำร้องคัดค้านไม่ช้ากว่าวันนัดสืบพยานครั้งต่อไป แต่ต้องก่อนเริ่มสืบพยานเช่นว่านั้น

พระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยวิธีพิจารณาของศาลรัฐธรรมนูญ พ.ศ. ๒๕๖๑

มาตรา ๓๒ ตุลาการอาจถูกคัดค้านได้ในเหตุอย่างหนึ่งอย่างใด ดังต่อไปนี้

(๑) เคยเป็นผู้พิพากษาหรือตุลาการในศาลอื่นหรือเคยเป็นอนุญาโตตุลาการ ซึ่งเคยพิจารณาวินิจฉัยในคดีหรือประเด็นที่เกี่ยวข้องกับคดีที่ขอให้วินิจฉัยนั้นมาก่อน

(๒) เป็นหรือเคยเป็นสามีหรือภริยา หรือญาติของคู่กรณีฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง คือ เป็นบุพการีหรือผู้สืบสันดานไม่ว่าชั้นใด ๆ หรือเป็นพี่น้องหรือลูกพี่ลูกน้องนับได้เพียงสามชั้น หรือเป็นญาติทางการสมรสนับได้เพียงสองชั้น

(๓) เคยให้ถ้อยคำหรือให้ความเห็นในฐานะพยานโดยที่รู้เห็นเหตุการณ์ในคดีในศาลอื่นซึ่งพิจารณาวินิจฉัยประเด็นที่เกี่ยวข้องกับคดีที่ขอให้วินิจฉัยนั้นมาก่อน

(๔) เป็นหรือเคยเป็นผู้แทนโดยชอบธรรมของคู่กรณีฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมาก่อน

(๕) มีหรือเคยมีคดีที่ตุลาการนั้นเอง สามी ภริยา หรือญาติสืบสายโลหิตตรงขึ้นไปหรือลงมาของตุลาการนั้นฝ่ายหนึ่ง พินาศกับคู่กรณี สามी ภริยา หรือญาติสืบสายโลหิตตรงขึ้นไปหรือลงมาของคู่กรณีอีกฝ่ายหนึ่ง

มาตรา ๓๓ ในกรณีที่ตุลาการมีส่วนได้เสียหรือมีเหตุอื่นใดนอกจากที่บัญญัติไว้ในมาตรา ๓๒ ตุลาการอาจถูกคัดค้านด้วยเหตุอันมีสภาพร้ายแรงซึ่งอาจทำให้การพิจารณาหรือวินิจฉัยเสียความยุติธรรมไป

มาตรา ๓๔ ตุลาการจะขอถอนตัวจากการพิจารณาคดีหรือการทำคำวินิจฉัยหรือคำสั่งคดีไม่ได้ เว้นแต่มีเหตุที่อาจถูกคัดค้านตามมาตรา ๓๒ หรือมาตรา ๓๓

เมื่อมีการขอถอนตัวตามวรรคหนึ่งและศาลอนุญาตแล้ว ให้ตุลาการซึ่งขอถอนตัวงดการปฏิบัติหน้าที่ในคดีนั้น

มาตรา ๓๕ เมื่อมีเหตุที่ตุลาการอาจถูกคัดค้านได้ตามมาตรา ๓๒ หรือมาตรา ๓๓ คู่กรณีฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งอาจยกข้อคัดค้านขึ้นอ้างโดยทำเป็นคำร้องคัดค้านยื่นต่อศาลได้ก่อนมีคำวินิจฉัยหรือคำสั่งชี้ขาด แต่อย่างช้าต้องไม่เกินสิบวันนับแต่วันที่ทราบเหตุคัดค้านนั้น

เมื่อมีการยื่นคำร้องคัดค้านตามวรรคหนึ่ง ให้ศาลชี้ขาดในเรื่องที่คัดค้านนั้นโดยเร็ว

พระราชบัญญัติจัดตั้งศาลปกครองและวิธีพิจารณาคดีปกครอง พ.ศ. ๒๕๕๒

มาตรา ๖๓ ตุลาการศาลปกครองในองค์คณะพิจารณาพิพากษาหรือผู้แถลงคดีปกครองอาจถูกคัดค้านได้ตามเหตุแห่งการคัดค้านผู้พิพากษาที่บัญญัติไว้ในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง รวมทั้งเหตุอื่นใดอันมีสภาพร้ายแรงซึ่งอาจทำให้การพิจารณาพิพากษาคดีเสียความยุติธรรม

การขอถอนตัวจากคดี การยื่นคำคัดค้าน การพิจารณาคำคัดค้าน การสั่งให้ผู้ถูกคัดค้านงดการปฏิบัติหน้าที่ และการสั่งให้ผู้อื่นเข้าปฏิบัติหน้าที่แทน ให้เป็นไปตามที่กำหนดในระเบียบของที่ประชุมใหญ่ตุลาการในศาลปกครองสูงสุด

การสั่งให้ตุลาการศาลปกครองผู้ถูกคัดค้านงดการพิจารณาย่อมไม่กระทบกระเทือนถึงการกระทำใด ๆ ของตุลาการศาลปกครองผู้ถูกคัดค้านที่ได้กระทำไปแล้ว

ระเบียบของที่ประชุมใหญ่ตุลาการในศาลปกครองสูงสุดว่าด้วยองค์คณะ การจ่ายสำนวน การโอนคดี การปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการในคดีปกครอง การคัดค้านตุลาการศาลปกครอง การปฏิบัติหน้าที่ของพนักงานคดีปกครอง และการมอบอำนาจให้ดำเนินคดีปกครองแทน พ.ศ. ๒๕๕๔

ข้อ ๑๔ ตุลาการศาลปกครองในองค์คณะพิจารณาพิพากษาคดีหรือที่เป็นตุลาการผู้แถลงคดีอาจถูกคัดค้านได้ตามเหตุแห่งการคัดค้านผู้พิพากษาที่บัญญัติไว้ในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง รวมทั้งเหตุอื่นใดอันมีสภาพร้ายแรง ซึ่งอาจทำให้การพิจารณาพิพากษาคดีเสียความยุติธรรม

เมื่อมีเหตุที่จะคัดค้านอย่างหนึ่งอย่างใดดังที่กล่าวในวรรคแรกเกิดขึ้นแก่ตุลาการศาลปกครองคนใดตุลาการศาลปกครองนั้นเองจะยื่นคำบอกกล่าวต่อประธานศาลปกครองสูงสุดหรืออธิบดีศาลปกครองชั้นต้นแสดงเหตุที่ตนอาจถูกคัดค้าน แล้วขอถอนตัวออกจากคดีนั้นก็ได้

ข้อ ๑๕ เมื่อมีเหตุที่ตุลาการศาลปกครองอาจถูกคัดค้านได้ตามข้อ ๑๔ วรรคหนึ่ง คู่กรณีที่เกี่ยวข้องอาจยกข้อคัดค้านขึ้นอ้างโดยทำเป็นคำร้องยื่นต่อศาลได้ ไม่ว่าในเวลาใด ๆ ก่อนศาลมีคำพิพากษาหรือคำสั่งชี้ขาดคดี แต่ต้องไม่ช้ากว่าสิบห้าวันนับแต่วันที่คู่กรณีนั้นทราบถึงเหตุที่จะคัดค้าน

เมื่อได้มีการยื่นคำคัดค้านตามวรรคหนึ่งแล้ว ให้ตุลาการศาลปกครองซึ่งถูกคัดค้านงดการปฏิบัติหน้าที่ไว้จนกว่าจะได้มีการชี้ขาดในเรื่องที่คัดค้านนั้นแล้ว แต่ความในข้อนี้มีให้ใช้แก่การดำเนินคดีปกครองซึ่งต้องดำเนินการต่อเนื่องหรือจะต้องดำเนินการโดยมิชักช้า

๔. ความเกี่ยวข้องสัมพันธ์ระหว่างหลักนิติธรรมและคุณธรรมจริยธรรมของตุลาการ

หลักนิติธรรม หรือ The Rule of Law เป็นหลักพื้นฐานของกฎหมายเพื่อคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของประชาชนซึ่งทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องต้องยึดถือและปฏิบัติตาม เมื่อพิจารณาในแง่องค์กรตุลาการหรือศาลแล้ว จะเห็นได้ว่ารัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย มาตรา ๓ วรรคสอง ได้รองรับการปฏิบัติหน้าที่ของศาลให้เป็นไปตามรัฐธรรมนูญ กฎหมาย และหลักนิติธรรม และมาตรา ๒๖ วรรคหนึ่ง บัญญัติให้การตรากฎหมายที่มีผลเป็นการจำกัดสิทธิหรือเสรีภาพของบุคคล ต้องเป็นไปตามเงื่อนไขที่บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญ ในกรณีที่รัฐธรรมนูญมิได้บัญญัติเงื่อนไขไว้ กฎหมายดังกล่าวต้องไม่ขัดต่อหลักนิติธรรม ไม่เพิ่มภาระหรือจำกัดสิทธิหรือเสรีภาพของบุคคลเกินสมควรแก่เหตุ และจะกระทบต่อศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของบุคคลมิได้ รวมทั้งต้องระบุเหตุผลความจำเป็นในการจำกัดสิทธิไว้ด้วย หลักนิติธรรมจึงเป็นหลักพื้นฐานแห่งกฎหมาย กระบวนการยุติธรรมหรือการกระทำใด ๆ จะต้องไม่ฝ่าฝืน ขัด หรือแย้งต่อหลักนิติธรรม จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้พิพากษาและตุลาการซึ่งเป็นผู้ใช้และตีความกฎหมายจะต้องดำเนินการตามอำนาจหน้าที่ให้สอดคล้องกับหลักนิติธรรม

ผู้พิพากษาและตุลาการต้องปฏิบัติหน้าที่โดยยึดมั่นในคุณธรรมและจริยธรรมในวิชาชีพและต้องมีความเป็นกลาง มีความอิสระในการพิจารณาพิพากษาคดีภายใต้หลักนิติธรรม ซึ่งกฎหมายได้รับรองตั้งแต่โครงสร้างขององค์กรตุลาการ โดยรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยนอกจากจะกำหนดให้การปฏิบัติหน้าที่ของศาลให้เป็นไปตามหลักนิติธรรมแล้ว^{๒๐} ยังได้รับรองความเป็นอิสระในการบริหารงานบุคคลของตุลาการไว้ โดยการบริหารงานบุคคลของตุลาการต้องมีความเป็นอิสระและต้องมีการดำเนินการในรูปของคณะกรรมการบริหารงานบุคคล เช่น คณะกรรมการตุลาการศาลยุติธรรม ในกรณีของผู้พิพากษาศาลยุติธรรม หรือคณะกรรมการตุลาการศาลปกครอง ในกรณีของตุลาการศาลปกครอง^{๒๑} เพื่อให้การปฏิบัติหน้าที่ของผู้พิพากษาและตุลาการมีความเป็นอิสระไม่ถูกรบกวนจากแทรกแซงของบุคคลหรือองค์กรใด ส่วนการปฏิบัติหน้าที่ซึ่งจะช่วยค้ำจุนหลักนิติธรรมไว้ได้นั้น นอกจากจะต้องยึดมั่นในคุณธรรมและจริยธรรมผู้พิพากษาและตุลาการแล้ว หากน้อมนำพระราชดำริและพระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๙ มาเป็นแนวทางในการดำรงตนและแนวทางในการปฏิบัติหน้าที่จะส่งเสริมให้ผู้พิพากษาและตุลาการดำรงคุณธรรมและจริยธรรมไว้ได้อย่างมั่นคง ดังเช่นพระบรมราโชวาทที่ว่า

^{๒๐} มาตรา ๓ ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย

^{๒๑} มาตรา ๑๙๖ และมาตรา ๑๙๘ ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย

เมื่อกฎหมายของเราดีอยู่แล้ว จุดใหญ่ที่สำคัญที่สุดในการธำรงรักษาความยุติธรรมในบ้านเมือง จึงได้แก่การสร้างนักกฎหมายที่ดีที่จะสามารถวิเคราะห์และใช้กฎหมายได้ตรงจุดประสงค์ ข้าพเจ้า จึงปรารถนาอย่างยิ่งที่จะให้ทุกคนสร้างตนให้เป็นนักกฎหมายที่ดี ที่แท้ โดยฝึกตนให้มีความกล้าใน อาชีพของนักกฎหมาย คือ กล้าที่จะปฏิบัติการไปตามความถูกต้องเที่ยงตรงทั้งตามกฎหมายและ ศีลธรรม ไม่ปล่อยให้ภัยาคติ คือ ความเอียงเอนไปด้วยความหวาดกลัวในอิทธิพลต่าง ๆ เข้าครอบงำ สำหรับเป็นกำลังส่งให้ทำงานได้ด้วยความองอาจ มั่นใจ และมุมานะ อีกประการหนึ่งต้องฝึกให้มีความ เคารพเชื่อมั่นในศีลธรรม คือ ความถูกต้องตามคลองธรรม ตามความเป็นจริง อย่างมั่นคง ไม่หวั่นไหว ด้วยโลกธรรม ไม่เห็นสิ่งอื่นใดว่ายิ่งไปกว่าความจริง สำหรับป้องกันมิให้ความยุติธรรมและความ ทุจริตเกิดขึ้น นอกจากนั้นต้องฝึกให้มีความสุขุมถึ่ถ่วงในกระบวนการทำงานทุกชั้นทุกตอนสำหรับ ประคับประคองป้องกันมิให้การงานบกพร่องผิดพลาดแม้ในสิ่งเล็ก ๆ น้อย ๆ ทั้งนี้ เพื่อทุกคนจักได้เป็น นักกฎหมายที่แท้จริง ซึ่งจะขจัดช่องโหว่ในกฎหมายให้หมดไป และทำให้การใช้กฎหมายเป็นไปตาม วัตถุประสงค์อันสูงที่มุ่งหมายไว้

จากกรอบแนวทางการดำรงตนและการปฏิบัติหน้าที่ของผู้พิพากษาและตุลาการตาม หลักคุณธรรมและจริยธรรมที่กล่าวมาแล้ว ย่อมเป็นหลักประกันว่าผู้พิพากษาหรือตุลาการต้องปฏิบัติ หน้าที่ในการอำนวยความยุติธรรมแก่ประชาชนด้วยความซื่อสัตย์สุจริต มีความเป็นกลาง มีความ โปร่งใส ตรวจสอบได้ มีความเป็นอิสระไม่ถูกครอบงำหรือแทรกแซงการปฏิบัติหน้าที่ไม่ว่าจาก ภายนอกหรือภายในองค์กรด้วยกัน ผู้พิพากษาหรือตุลาการอาจถูกคัดค้านหรือต้องถอนตัวจาก การพิจารณาคดีภายใต้หลักเกณฑ์ของกฎหมาย เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดความเอนเอียงหรือเกิดอคติ ในการพิจารณาคดี ซึ่งจะทำให้คู่กรณีและบุคคลที่เกี่ยวข้องมีความไว้วางใจและเชื่อมั่นว่า จะได้รับการ พิจารณาคดีอย่างเสมอภาคและมีความยุติธรรม ทั้งนี้ การปฏิบัติหน้าที่ของผู้พิพากษา ศาลยุติธรรม ตุลาการศาลรัฐธรรมนูญ และตุลาการศาลปกครอง ล้วนมีกรอบจริยธรรมที่กำหนดไว้ อย่างชัดเจน ซึ่งจะช่วยให้หลักนิติธรรมมีความเข้มแข็ง ทั้งนี้ ผู้พิพากษาศาลยุติธรรม ตุลาการ ศาลรัฐธรรมนูญ หรือตุลาการศาลปกครอง เป็นผู้ใช้และตีความกฎหมายในบริบทที่แตกต่างกัน แต่ล้วนมีอำนาจหน้าที่ในการอำนวยความยุติธรรม เช่น ตุลาการศาลปกครองมีอำนาจหน้าที่ การพิจารณาคดีปกครองซึ่งเป็นการตรวจสอบความชอบด้วยกฎหมายของการกระทำทางปกครอง ของหน่วยงานทางปกครองและเจ้าหน้าที่ของรัฐ ซึ่งเป็นอำนาจหน้าที่สำคัญที่ช่วยทำให้การปกครอง ในระบบประชาธิปไตยและหลักนิติธรรม มีความมั่นคง หากในประเทศใดที่ผู้พิพากษาและตุลาการ ปฏิบัติหน้าที่โดยขาดหลักคุณธรรมไม่ยึดมั่นในจริยธรรมของวิชาชีพย่อมขัดแย้งกับหลักนิติธรรม ประชาชนย่อมไม่มีหลักประกันว่าจะได้รับการคุ้มครองเกี่ยวกับสิทธิและเสรีภาพอย่างแท้จริง

๕. บทสรุป

หลักนิติธรรม หรือ The Rule of Law เป็นหลักการพื้นฐานของกฎหมายที่ผู้ปกครองใน ระบอบประชาธิปไตยต้องยึดถือและใช้อำนาจภายใต้กฎหมาย เพื่อเป็นหลักประกันในการคุ้มครอง สิทธิและเสรีภาพของประชาชน ทั้งนี้ รัฐเสรีประชาธิปไตยเป็นรัฐที่ปกครองโดยกฎหมายและคำนึงถึง

หลักนิติธรรม นักกฎหมายในรัฐเสรีประชาธิปไตยมีบทบาทสำคัญที่จะทำให้หลักนิติธรรมมีความมั่นคงและดำรงอยู่ได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการปฏิบัติหน้าที่ของผู้พิพากษาและตุลาการซึ่งเป็นผู้ใช้และตีความกฎหมายซึ่งต้องมีความเป็นอิสระ และมีความเป็นกลางในการปฏิบัติหน้าที่ไม่ถูกแทรกแซงทั้งจากภายนอกหรือภายในองค์กรด้วยกัน การปฏิบัติหน้าที่ของผู้พิพากษาและตุลาการต้องยึดมั่นในหลักวิชาชีพของนักกฎหมายที่ดีและดำรงตนในสังคมของนักกฎหมายที่ดีโดยยึดมั่นในคุณธรรมและปฏิบัติตนอยู่ในกรอบจริยธรรมตุลาการอย่างเคร่งครัด ไม่ว่าจะเป็นกรอบจริยธรรมที่เป็นจารีตประเพณีหรือที่กำหนดไว้เป็นลายลักษณ์อักษร ซึ่งขึ้นอยู่กับระบบกฎหมายและความเป็นมาของแต่ละประเทศ นอกจากนี้กระบวนการยุติธรรมที่ดีต้องจัดให้มีระบบที่จะช่วยส่งเสริมสนับสนุนให้ผู้พิพากษาและตุลาการมีหลักประกันในความเป็นอิสระในการปฏิบัติหน้าที่อย่างแท้จริง หากผู้พิพากษาและตุลาการปฏิบัติหน้าที่โดยยึดมั่นในคุณธรรมจริยธรรมของตุลาการแล้วก็จะช่วยส่งเสริมหลักนิติธรรมให้มั่นคง ดังนั้น คุณธรรมและจริยธรรมตุลาการจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งและเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับหลักนิติธรรมตามที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น

บรรณานุกรม

- ชงทอง จันทรางศุ ศารทูล สันติวาสะ และมานิตย์ จุมปา. (๒๕๔๖). รายงานการวิจัย เรื่อง
จรรยาบรรณของตุลาการศาลปกครอง. กรุงเทพฯ : สวัสดิการสำนักงานศาลปกครอง.
- ธานินทร์ กรัยวิเชียร และมนินทร์ พงศาปาน. (๒๕๔๙). หลักวิชาชีพนักกฎหมายในประเทศไทยที่ใช้กฎหมาย
ระบบคอมมอนลอว์. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- _____. (๒๕๕๐). คุณธรรมและจริยธรรมของนักกฎหมาย. กรุงเทพฯ : ชวนพิมพ์ ๕๐.
- _____. (๒๕๕๒). หลักนิติธรรม. กรุงเทพฯ : ชวนพิมพ์ ๕๐.
- บรรเจิด สิงคะเนติ. (๒๕๖๐). หลักกฎหมายมหาชน หลักนิติธรรม/นิติรัฐ ในฐานะ “เกณฑ์” จำกัด
อำนาจรัฐ”. กรุงเทพฯ : วิญญูชน.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (๒๕๕๕). ผู้พิพากษาตั้งตุลาให้สังคมสมในดุล (พิมพ์ครั้งที่ ๔).
กรุงเทพฯ : ผลิตีเอ็ม.
- ภูริชญา วัฒนรุ่ง. ปรัชญาและพัฒนาการกฎหมายมหาชน (พิมพ์ครั้งที่ ๓). กรุงเทพฯ : วิญญูชน.
- วิชา มหาคุณ. (๒๕๕๘). จริยธรรมในวิชาชีพกฎหมาย. กรุงเทพฯ : ภาพพิมพ์.
- สมคิด เลิศไพฑูรย์. (๒๕๕๓). คำคมนักกฎหมายไทย. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา ศูนย์ข้อมูลกฎหมายกลาง. (๒๕๔๗). บทความ ๒๐๐ ปี กฎหมาย
ตราสามดวง. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา.
- รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย
- พระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยวิธีพิจารณาของศาลรัฐธรรมนูญ พ.ศ. ๒๕๖๑
- ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง
- พระราชบัญญัติจัดตั้งศาลปกครองและวิธีพิจารณาคดีปกครอง พ.ศ. ๒๕๔๒
- ระเบียบของที่ประชุมใหญ่ตุลาการในศาลปกครองสูงสุดว่าด้วยองค์คณะ การจ่ายสำนวน การโอนคดี การ
ปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการในคดีปกครอง การคัดค้านตุลาการศาลปกครอง การปฏิบัติหน้าที่ของ
พนักงานคดีปกครอง และการมอบอำนาจให้ดำเนินคดีปกครองแทน พ.ศ. ๒๕๔๔
- ประมวลจริยธรรมข้าราชการตุลาการศาลยุติธรรม
- ประมวลจริยธรรมตุลาการศาลรัฐธรรมนูญ
- จริยธรรมตุลาการศาลปกครอง
- มาตรฐานทางจริยธรรมของตุลาการศาลรัฐธรรมนูญ และผู้ดำรงตำแหน่งในองค์กรอิสระ รวมทั้ง
ผู้ว่าการตรวจเงินแผ่นดินและหัวหน้าหน่วยงานธุรการของศาลรัฐธรรมนูญและองค์กรอิสระ พ.ศ. ๒๕๖๑
- หลักการบังกาลอร์ว่าด้วยจริยธรรมของตุลาการ (Bangalore Principles of Judicial Conduct)